

Kapıkulu Mevâcib Tertib Defterleri

Kapıkulu Mevacib Tertib Registers

Mübahat S. Kütükoğlu*

*Prof. Dr. İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Emekli Öğretim Üyesi, İstanbul, Türkiye

ORCID: M.S.K. 0000-0001-9641-8791

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Mübahat S. Kütükoğlu,

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Emekli Öğretim Üyesi, İstanbul, Türkiye

E-posta/E-mail: mkutukoglu@gmail.com

Başvuru/Submitted: 01.06.2023

Kabul/Accepted: 29.06.2023

Atıf/Citation:

Kutukoglu, Mübahat S. "Kapıkulu Mevâcib Tertib Defterleri." *Tarih Dergisi - Turkish Journal of History*, 80 (2023): 1-34.

<https://doi.org/10.26650/iutd.20235207>

Osmanlı daimî ordusu olan kapıkullarının, bilindiği gibi, mevâcib/ulûfelerinin zamanında, tam olarak ve tam ayar akçe ile ödenmesi, devletin titizlikle üzerinde durduğu konulardandı. Özellikle züyûf akçe denilen ayarı düşük para ile verilen mevâcibler, İstanbul'da huzursuzluklar yaratmış, hatta isyanlara sebep olmuştu. Bundan dolayıdır ki, mevâciblerin tam ayar sikke ile ve vaktinde ödenmesi padişahlar başta olmak üzere sadrazam ve defterdarların çok önem verdikleri bir konu idi. Buna rağmen, mâlî sıkıntılar sebebiyle, istenilen sonuçların alınması pek mümkün olamıyor, mevâcibler hem zamanında, hem de bazan tam olarak ödenmiyordu.

I. Mevâcib Tertibleri ve Tertibleri Denkleştirme Gayretleri

1. Mevâcib Tertibleri

Osmanlılarda gerek kapıkulları, gerekse diğer personelin mevâcib ödemeleri, senede üçer aylık dört devreye ayrılmıştı. Bunlar; masar (muharrem, safer, rebî'ülevvel), receb (rebî'ülâhır, cemâziyelevvel, cemâziyelâhır), reşen (receb, şa'ban, ramazan) ve lezez (şevval, zilka'de, zilhicce) idi.

Mevâciblerde ödenecek meblâğlar için bazı gelirler tahsis edilir; bunlar, ödeme yapılacak gruba göre farklı yerlerden ve gelirlerden olurdu. Kapıkulu; Sayda, Trablusşam, Halep, Rakka, Malatya ve Diyarbakir'deki mukataaların bir kısım gelirlerinin tahsis edildiği kalyonlar personeli¹, kaleler muhafızları², mütekâidler gibi gruplar için aktarılacak gelirlerin cinsi, yeri ve miktarları farklı olup hepsi için ve her mevâcib devresinde *Mevâcib Tertib Defterleri* düzenlenirdi.

2. Mevâcib Tertiblerini Denkleştirmedeki Güçlükler

Mevâcib tertibine giren gelirlerin tam ve zamanında toplanması, padişah ve sadrazamın çok önem verdikleri bir husustu. Bu, Sultan I. Abdülhamid'in (sal. 1774-1789), 1197 (1782-1783)'deki bir hatt-ı humâyûnunda mevâciblerin zamanında ödenmesini temin eden sadrazamı "... *Ale'l-husûs vakt ü zamânı ile emvâl-i mîrîyyeyi tahsîl ve mevâcibi tekmlî ve tevzi' mâddesinde zuhûr eden dikkat ü ihtimâmın makbûl-i hümâyûnum olmağla, hâlâ Hazîne-i hümâyûn'um kethudâsı ağa kulum ile, has kürklerimizden bir semmûr kürk ve bir kabza mücevher hançer irsâl ve ihsânıyla, tevkîr ü tekrîm olunmuş<sun>dur*"³ şeklinde mükâfatlandırmasında ifâdesini bulmuştu.

Tertib defterleri ne kadar muntazam düzenlenmeğe çalışılırsa çalışılsın, ihtiyaç olan meblâğın denkleştirilip toplanması ve hazineye ulaşması kolay olmuyordu. Defterdarlar, mevâcib devresinin hazırlık safhasında sadrazama sundukları takrirlerinde, tertible alâkalı yapılacaklar ve ne gibi güçlüklerle karşılaştıklarını ifade etmişlerdir. İki örneğini verdiğimiz takrirler, bunu açık olarak ortaya koymaktadır.

4 Receb 1199 (13 Mayıs 1785)'da başdefterdarlığa⁴ getirilen Süleyman Fevzi Efendi'nin⁵ takrirlerinden bu açıkça anlaşılmaktadır. Mevâciblerin zamanında ve tam olarak ödenmesi konusunda Süleyman Fevzi Efendi'nin tayinindeki hatt-ı humâyûnunda Sultan I. Abdülhamid de mevâcib için "*ne mikdar akçenin zabt ve hüfz ettirilmiş*" olduğunu sormuştu. Defterdar,

- 1 Özlem Başarır, "XVIII. Yüzyılın Sonlarında Donanma-yı Hümâyûn Kalyonlar Mevâcibinin Karşılanması Örneğinde Osmanlı Mali Pratiğindeki Baskı ve Uzlaşma Tavrı", *ASOS Journal*, sayı 39 (2017), s. 242-257. Makale, Başkanlık Arşivi Ali Emiri tasnifi belgelerine dayanılarak hazırlanmış olup, tertib defterleri kullanılmadığı için mukataa gelirlerinin bir tertib içinde kaydedildiğinden bahis yoktur.
- 2 Bu konuda Sohum, Ardahan, Ahılkelek, Erzurum ve Kars kaleleri cebecilerinin mevâciblerinin ödenmesi için tahsis edilen mukataa gelirleri ve mevâcib ödemeleri, et ve buğday masraflarını ihtivâ eden meblâğlar kaydolunmuş (Ali Apalı, "Osmanlı Devleti'nde Mevacib Defterleri ve Bazı Doğu Kalelerindeki Cebeciyânların Mevacib Muhasebe Kayıtları", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(2) (Haziran 2017), s. 587-599), mukataa gelirlerinin "mevâcib tertibi" olduğundan bahsedilmemiştir.
- 3 Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, II/1, haz. Şevki Nezih Aykut, Ankara 2018, s. 352.
- 4 Defterdarlık müessesesi için bkz. Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Nesâhiyü'l-vüzerâ ve'l-ümerâ* (veya *Kitab-ı Güldeste*) (*Devlet Adamlarına Öğütler*), yay. Hüseyin Ragıp Uğural, Ankara 1969, s. 51 vd.
- 5 Beş bendlik takrir. Belgenin üst kısmı kopmuştur. Alttaki buyurulduda da tarih yoktur. Süleyman Fevzi Efendi'nin takirinde 4 Receb cuma günü tayin edildiğinden bahsetmesi (BOA, C.ML, 167/7005, bend 1) dolayısıyla senesi bulunabilmiştir (İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, IV, İstanbul 1955, s. 617).

buna cevap olarak mevâcib maddesinin toplanmasına özen gösterdiği; ancak, mevâcib için ayrılmış olan cizyeleri toplayanların tahsilde bazı zorluklarla karşılaştıklarını, bunun için tahsilâtın 1,5 ay gibi bir zamana muhtaç olduğunu, hatta selefi zamanında, mevâcib tevzii günü gerekli meblâğdan 12.641 kuruş açık kaldığı ve bunun Üsküp eshamıyla cizye, mevkuf⁶ ve mukataattan kapatılarak kısteyn mevâcibinin tertib olunduğunu belirterek hemen tertib defteri hazırlanacağını; mukataat ve cizyelerin pusulaları sahiplerine dağıtılarak tahsilâta başlanacağını, on gün içinde de İstanbul'daki zimmet sahiplerinden 400 kese⁷ toplandığını bildirmişti⁸.

Süleyman Fevzi Efendi, mevâcib açığının, Malatya'dan 40.000⁹, Diyarbakir'den 15.000 kuruş geleceği, ayrıca açığın, daha önce de yapıldığı vechile, Sayda ve Trablus gibi diğer bazı gelirlerden kapatılacağını, kapıkulu mevâcibi tertibindeki Aydın muhassıllığından gelecek 400 kese akçe ve mutad olduğu üzere, darphaneden verilecek 200 kese çil para ile birlikte mevâcibin hemen yarısı tamamlanmış olacağını ifade ediyordu¹⁰. Ayrıca, Vidin'den gayrı, Mora'dan tertib edilen 100.000 kuruşun 1 Receb'de ihraç ve şa'bandan önce Hazine-i Âmire'ye varacağı, Selânik hazinesi malından 70.000 kuruşun ise şa'bana kadar geleceğinin öğrenildiğini kaydetmişti¹¹.

Mevâcib dışında ödenmesinin “*bir gün ve bir saat te'hîri kâbil olmayacak*” sarraflar da vardı. 40.000 kuruşu bulan bu meblâğdan külliyetli bir miktarının mevâcibden önce ödeme yapılmamasına gayret edilmekte; mevâcib tertibinde ise eksik bırakılmamaya çalışılmaktaydı¹².

Süleyman Fevzi Efendi, bundan böyle malikâne¹³ mukataası tasarruf edenlerin muaccelelerini (peşin) Darbhane-i Âmire'ye yatırmaları halinde böyle sıkıntılarla

6 *Mevkuf*, âit olduğu mevâcib devresinde değil sonrakinde tahsil edilen meblâğ için kullanılmıştır. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, İstanbul 1953, 497. Yavuz Cezar, (Osmanlı Maliyesinde Bunalm ve Değişim Dönemi (XVIII. yy.dan Tanzimat'a Mali Tarih), İstanbul 1996 s. 49) “o yıl has sahibinin eline geçemiycek gelirleri ifade” ettiğini yazar.

7 Küçük torba mânâsına gelen Farsça “kise” kelimesi, Osmanlılarda maliye terimi olarak belli bir miktar sikkeyi ifade eder. Osmanlı parasının gümüş akçe olduğu devirlerde 1070 (1660)'li yıllara kadar sadece *kese* kullanılırken, bu tarihten itibaren mevâciblerin Divân-ı Humâyûn toplantılarında dağıtılmasından dolayı *divânî kese* olarak adlandırılmış, para biriminin kuruş kabul edilmesinden sonra ise *rûmî kese* adı verilmiştir. Meşin torbalarda muhafaza edilen 500 kuruş bir rûmî kese itibâr olunmuştur. Baki Çakır, “Kese”, *DİA*, Ek 2, Ankara 2019, s. 42-43.

8 C.ML, 167/7005, bend 1.

9 Aynı tarihlerde Malatya mukataası uhdesinde olan Ömer Paşa'nın kalyonlar personeline ayrılan gelirin gönderilmesinde merkezi hayli meşgul ettiği hakkında bkz. Başarır, a.g.m.

10 C.ML, 167/7005, bend 2.

11 C.ML, 167/7005, bend 3.

12 C.ML, 167/7005, bend 4.

13 Malikâne sistemi, 1695'ten itibaren bazı mukataaların ömür boyu satışdır. Tafsilât için bkz. Mehmet Genç, “Osmanlı Maliyesinde Malikâne Sistemi”, *Türkiye İktisat Tarihi Semineri. Metinler/Tartışmalar. 8-10 Haziran 1973*, Ankara 1975, s. 231-296; ayn.yzr., “Malikâne”, *DİA*, XXVII, Ankara 2003, 516-518.

karşılaşılmayacağını düşünmekte, fakat bu şahısların ellerindeki *mezad kâimelerine*¹⁴ eski tezkireler ve sergi¹⁵ pusulalarına olan matluplarını takas ve mahsub etmek gibi yollara başvurarak hazineyi zarara sokacak davranışlarda bulunmakta olduklarına da işaret etmekteydi. Bunu önlemek için muaccelelerin hazineye hemen teslimine çalışılması gerekiyordu¹⁶.

Fevzi Efendi'nin tertibiyle vazifelendirildiği kısteyn mevâcibi için merkeze uzak yerlerdeki bakâyânın tahsili hemen mümkün olamasa da gerek İstanbul'da, gerekse merkeze yakın yerlerdeki muhalledat ile vakıfların bazı cizye ve mukataat mallarının tahsili mümkündür. Defterdar ayrıca, mevâcib tertibi için birer miktar alınmak üzere emir gönderilebileceği gibi çözüm yolları teklifinde de bulunmaktadır¹⁷.

Sadrazam tarafından iletilen bu tekliflere Padişahın emri, “*emvâl-i mîriyenin yerli yerinden tahsili ile Hazine-i Âmire'ye irsâl ve teslimi ve bâ-husûs kısteyn mevâcibine müretteb emvâlin hesablanması*”¹⁸ olmuştu.

Süleyman Fevzi Efendi, muhtemelen bu çözüm teklifleri dolayısıyla başdefterdarlıkta sadece bir ay on gün kalabilmişti.

1202 (1788) senesi kısteyn mevâcibi tertibi keyfiyeti de liste halinde sunulmuştu ki, liste, Ahmed Nazif Efendi (def. 12 Safer 1201-8 Rebi'ülevvel 1202/4 Aralık 1786-18 Aralık 1787) yerine başdefterdarlığa getirilen Süleyman Râşid Efendi (def. 8 Rebi'ülevvel 1202-28 Ramazan 1203/18 Aralık 1787-22 Haziran 1789)¹⁹ tarafından hazırlanmış olmalıdır. Buna göre toplanması gereken 2.499.000 kuruştan yalnız 1.722.298 kuruşu hazineye teslim edilmiş olup 776.702 kuruş açık vardı. Taşradan gelmesi beklenenler de eklendiğinde sâfi açık 311.000 kuruşa iniyordu.

14 *Mezad kâimesi*, arttırmaya çıkarılan mukataalara teklif edilen rakamları gösterir belgedir. Tafsilât için bkz. Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, Ankara 2013, s. 278-281.

15 *Sergi*, hak sahiplerine verilen bir pusula olarak tarif edilebilir. Tafsilât için bkz. Pakalın, a.g.e., III, 1956, 184-185.

16 C.ML, 167/7005, bend 5.

17 C.ML, 167/7005, bend 6.

18 C.ML, 167/7005'in altındaki buyuruldu.

19 Danişmend, *Kronoloji*, IV, 618.

20 “İki yüz iki senesi şa'ban-ı şerifinde ihrâcı mu'tad olan iki kıst mevâcibin tertibi keyfiyeti”, BOA, D.BŞM.d, 5619.

Tablo I. 1202 Kısteyn (Mayıs-Haziran 1788) Mevâcibi Tertibi²⁰	
Kıst 2	2.499.000
Teslim-i Hazine	1.722.298
[Kalan]	776.702
Tahsili melhuz	
Mevkuf-ı cizye-i Koron	210
Mevkuf-ı cizye-i Moton	132,5
Poliçe-i Diyarbekir	4.008
[Toplam]	4.350,5
Taşradan tahsilleri vakte muhtac	
Mevkuf-ı cizye-i Kudüs	326
Mevkuf-ı cizye-i Androsa	144
Caize-i cizye-i Kudüs	4.000
Caize-i Trablusşam	800
Caize-i cizye-i Şam-ı şerif	1.200
Taksit-i evvel-i cizye-i Mizistre	19.000
Taksit-i evvel-i cizye-i Androsa	1.800
Mukataat-ı muhassıllık-ı Haleb	30.000
Mukataat-ı Tralusşam	50.000
Mukataat-ı Eyâlet-i Rakka	50.000
Mukataat-ı Eyâlet-i Sayda sene 1201	25.000
Eyâlet-i Sayda an sene-i güzeste	75.000
Taksit-i evvel-i cizye-i ?	5.000
[Toplam]	262.270
Tahsili melhuz olmayup sırf açık olan	
peşin-i cizye-i Delvine	5.000
Peşin-i cizye-i Kesriye mükerrer	5.000
Peşin-i cizye-i Bodumlu(?)	351,5
Peşin-i cizye-i Hurpeşte	1.500
Peşin-i cizye-i Ohri	6.000
Peşin-i cizye-i Bosna	4.198
Peşin-i cizye-i Yenipazar	8.458,5
Peşin-i cizye-i İbrail	5.000
Peşin-i cizye-i Niğbolu	25.000
Peşin-i cizye-i Vulçitrın	3.442
Peşin-i cizye-i Vidin	1.500
Mevkuf-ı cizye-i Niğbolu	2.417
Mevkuf-ı cizye-i Bosna	7.375
Mevkuf-ı cizye-i Vidin	500
Mevkuf-ı cizye-i Samako mükerrer	500
Mevkuf-ı cizye-i Vulçitrın	500
Mevkuf-ı cizye-i Hotin	500
Mevkuf-ı cizye-i Yenipazar	500
Mevkuf-ı cizye-i Bodumlu(?)	50

Mevkuf-ı cizye-i İbrail	432,5
Mevkuf-ı cizye-i İsmail	450
Mevkuf-ı cizye-i İsakçı	450
Mevkuf-ı cizye-i Hurpeşte	281,5
Caize-i cizye-i Niğbolu	22.000
Caize-i cizye-i Bosna	20.000
Taksit-i sâni-i cizye-i Selânik	5.000
Taksit-i sâni-i cizye-i İsakçı	2.000
Taksit-i sâni-i cizye-i Sisam	526,5
Avâruz-ı Menteşe mükerrer	4.700
Avâruz-ı Üsküb	1.168,5
Kusur taksit-i mukataat sene 1202	20.000
Kusur muaccele-i İbrail	3.000
Zimmet-i vezne-i Hüsnü Paşazâde	2.094
Zimmet-i Osman Ağa gedikliyan	538
Kusur zuhûrât-ı muaccelât	8.472
Peşin-i cizye-i Pınarhisarı tahvil olunan mükerrer	5.000
Peşin-i cizye-i Şumnu tahvil olunan mükerrer	1.000
Câize-i Şumnu tahvil olunan mükerrer	4.500
Câize-i Pınarhisarı tahvil olunan mükerrer	10.500
[Toplam]	198.905
Sırf açık	311.000
TOPLAM	509.905

1217 senesi kısteyn (Kasım-Aralık 1802) mevâcibi hazırlanırken de başdefterdar tarafından tertibin cumad²¹ mevâcibiyle kıyaslanarak 6.400 kese olması gerektiği, bunun nerelerden geleceği şöyle tesbit edilmişti.

Cinsi	Kuruş	Kese	Küsür krş
1217 cizye peşin ve taksitleri ve irsaliyelerinden	773.826		
1217 avâruz mallarından tertib olunan	176.198		
1217 eşkinci bedeliyelerinden	11.127		
1217'ye mahsûben tahsil olunan			
Muhassıllık-ı Aydın	50.000		
Rüsüm-ı zecriye	163.000		
Harc-ı vezne	6.550		
Para-yı cedit	100.000		

21 *Cumad*, cemâziyelevvel ve cemâziyelâhur ayları için kullanılan bir tabirdir. Pakalın, *a.g.e.*, I, 1950, 316. Bazı belgelerde recec mevâcibi için "*cumad mevâcibi*" tabiri kullanılmıştır.

22 Defterdarın 9 Cemâziyelâhur 1217 (7 Ekim 1802) tarihli takriri: C.ML, 45/2057, leff 2, bend 1. (1217 cemâziyelâhurunun ibtidalarında Mehmed Recâi Efendi'nin (def. Zilhicce 1215- Cemâziyelâhur 1217) yerine Hasan Tahsin Efendi (def. Cemâziyelâhur 1217-8 Safer 1218) tayin edilmiştir (Danışmend, *Kronoloji*, IV, 620. İbtidalarında ile evâil kasedediliyorsa 9 Cemâziyelâhur tarihli takrir, Mehmed Recâi Efendi'ye âit olmalıdır).

Cinsi	Kuruş	Kese	Küsur krş
(Toplam)	319.550		
1218 cizyeleri			
Câize ve mevkuflarından tertib olunan	150.000		
Mukataat-ı mirîyenin 1217 taksitleri olmak üzere tertib olunan	386.361		
Mukataat-ı mirîyenin seneyi mezkur mal irsaliyesinden tertib olunan	486.938		
Haleb, Sayda, Lazkiye, Diyarbekir mukataatının 1216 ve 17 seneleri malından tertib olunup tahsili vakte muhtac olan			
Eyalet-i Rakka 1216	50.000		
Muhassıllık-ı Haleb 1217	50.000		
Eyalet-i Sayda 1216	25.000		
Muhassıllık-ı Lazkiye 1216	50.000		
Voyvodalık-ı Diyarbekir 1217	25.000		
Toplam	200.000		
YEKÛN	2.500.000	5.000	
Tekmil tertibe iktiza eden			
Sırf açık olan	700.000		
Tertibat-ı mezkûreden mukaddema kisteyn ve cumad mevâciblerine idhal ile tahsil olunan	79.269		
Ömer Paşa'ya havale olunan Edirne menzili ref'i bedeli	25.000		
Taşradan tahsili iktiza eden	510.083,5		
1218 cizye mallarından tertib olunan	150.000		
(Toplam)	1.464.352,5	2.928	352,5
Kesr-i mezkûra mukabil idhal olunan			
Cabbarzade tarafından tahsili ferman olunan zehair bedeli	67.584		
1215 senesi Varna Kazası peksimet bedelinden	15.000		
Haleb Valisinin istikraz akçesinden	85.000		
Tire voyvodası zimematından	50.000		
Ayıntab'dan taahhüd-i ahali	50.000		
Edirneli Ahmed Ağa muhalefatından	32.500		
İstikraz-ı Eflaklu	500.000		
Bedel-i zehair-i Haleb	50.000		
Muaccelât-ı İrâd-ı Cedit	104.916		
(Toplam)	955.000	1.910	
Tekmil tertibe iktiza eden	1.464.352,5		
İdhalât	-955.000		
(TOPLAM)	509.352,5	1.018	352,5

Görüldüğü gibi, 1217 kisteyn mevâcibinin 1.400 kese açığı vardır. Ayrıca 79.269 kuruşu daha önce ihraç edilen kisteyn ve cumad mevâciblerini tamamlamak üzere alınmış, 25.000 kuruşu Anadolu Valisi Ömer Paşa'ya havâle olunmuştu. 5.010.083,5 kuruşu ise taşradan tertib olunup tahsili vakit isteyen meblâğ idi. 1.050.000 kuruşu 1218 senesinde verilecek cizyelerin

câize ve mevkufları olduğundan gerek sırf açık, gerekse taşradan toplanması vakit isteyen meblâğ 2.928 kese tutmaktaydı. Buna karşılık Haleb Valisi İbrahim Paşa, Eflaklı istikrazları ve bazı taahhütler ile İrâd-ı Cedid Hazinesi'nden tertib edilen muaccelât akçeleri toplam 1.910 keseyi bulmakta ve sırf açık 1.028 kese 352,5 kuruş kalmaktaydı. Bu da, bundan sonra düşecek muhallefat ve zuhûrattan karşılanabilecekti²³.

Defterdar burada 1216 senesi kısteyn mevâcibiyle bir kıyaslama yapmakta ve “geçen senenin kesri tam 3.080 kese akçeden yalnız 1.471 kesesinin İstanbul Emtia Gümrüğü'nden tanzim olunan esham muaccelâtından, 1.609 kesesinin muharrem mevâcibi tertibinden ve sarrafandan” borç alınarak kapatıldığı Hazine-i Âmire sergisi defterlerinden çıkarılmış derkenarlardan anlaşılacağını kaydetmekteydi²⁴.

Açığın büyük kısmı taşradan toplanacak meblâğdan kaynaklanıyordu. Bu tertiblerden hazineye ulaştıkça diğer mühim işlere harcanmamasına gayret gösterilecekti. Tertib defterlerinin başmuhasebe, sergi, İrâd-ı Cedid Hazinesi, taşra ve gerekli yerlere gönderilmesi için iradesi beklendiği de bildirilmekteydi²⁵.

Bu bendin üzerinde, müsaadenin verildiğini gösteren buyuruldu bulunmaktadır.

Defterdarların mevâcib tertibi için sundukları takrirler bu iki örnekten ibâret olmayıp her mevâcib devresinde benzerlerinin hazırlandığı muhakkaktır.

II. Mevâcib Tertib Defterlerinin Hazırlanışı

Mevâcib tertib defterleri bir veya iki kıst mevâcibe göre ve bir önceki mevâcib rakamlarına kıyaslanarak hazırlanırdı. Tertib defterleri, hicrî sene 354 gün olduğundan bir mevâcib devresi 88,5 gün etmekte, ödenecek miktar, ulûfeye hak kazananların sayısına göre hesaplanmaktaydı²⁶. Meselâ, 1112 senesi kapıkulu masar ile recec mevâcibleri ve sipah sergisi; reşen ile lezez mevâcibleri, sipah sergisi tutarları -her kese 500 kuruş hesabıyla- 1.500'er keseden 3.000 kese olarak tesbit edilmişti. Ancak bu rakam sergi ile verilecek kapıkullarına âit olup havâle ile verilen ocak ve kârhaneler halkı buna dâhil değildi²⁷.

Mevâcib tutarının hesaplanması için, hangi gelirlerden toplam kaç kese, yük ve kuruş tahsis olunacağı tesbit edilirdi. Bunun için de “kıyaslama” denilen, bir önceki mevâcib tutarı örnek alınırdı. Meselâ, 1200 senesi muharrem mevâcibi 1199 şa‘banında dağıtılan iki kıst mevâcib rakamının ikiye bölünmesine kıyaslanarak hazırlanmıştı²⁸.

23 C.ML, 45/2057, leff 2, bend 2.

24 C.ML, 45/2057, leff 2, bend 3.

25 C.ML, 45/2057, leff 2, bend 4.

26 Tafsilât için bkz. Orhan Kılıç, “Teşkilat ve İşleyiş Bakımından Doğu Hududundaki Osmanlı Kaleleri ve Mevâcib Defterleri”, *OTAM*, XXXI/31 (İstanbul 2012), 87-128.

27 BOA, C.AS, 733/30712.

28 C.AS, 627/26497.

Defterdarların da işaret ettiği güçlükler, her mevâcib devresinde açık verilmesini kaçınılmaz hale getiriyordu. Aslında açıkların bir sebebi, tertibe giren yerlerden gelmesi plânlanan meblağların ödenmemesi veya eksik ödenmesinden²⁹, bir diğeri ise, önceki mevâcib devrelerindeki açıkların bir kısmının sonraki tertibdeki meblâğların vaktinden önce tahsilinden kaynaklanıyordu. Hatta bazı tertib defterleri tamamen bu tarz tahsillere ayrılmıştı. Meselâ, 1196 senesi, 1197 senesi cizyelerinin peşin, mevkuf ve câizelerinden yapılan aktarmaları ihtivâ etmekteydi³⁰. 1112 senesi masar ve recec (Haziran-Aralık 1700) tertibi için 1113 senesi cizye, mukataat ve zuama bedelileri malları tertibinden aktarma yapılmış olup bundan herhangi bir yere havâle olunduğu takdirde nizam bozulmayarak masar ve recec mevâcibleri “*mutad-ı kadim*” üzere 27 Ramazan kadir günü dağıtılacaktı³¹.

1217 kısteyn (28 Ekim 1802-22 Nisan 1803) mevâcibindeki açığın da 279.269 kuruşu daha önceki kısteyn ve cumad mevâcibleri açığı için alınmış olan, bir yük 50.000 kuruşu ise 1218 cizyelerinin câize ve mevkuflarından idi³².

“*Cizye ve avâriz ve emvâl-i sâireden*” tertib edilen iki sayfalık 1206 muharrem mevâcibi defterinde ise ilk sayfada cizye taksit-i evvel ve sânileri ile avâriz peşin ve irsaliyeleri, ikinci sayfada bazı mukataa gelirleri ve cedit para miktarı ile toplam yazılmıştır. Sayfanın üstünde alt-üst yönünde yazılan şerh ise şöyledir:

“*İşbu tertibden bâ-ferman ihrâc olunan yerine cumad tertibinden idhâl olunan emvâl-i irsâliye*”. Bunun devamında bazı yerlerin toplam 3.517 kuruş tutan cizyeleri kaydedilmiştir³³.

1233 muharrem (Kasım 1817-Ocak 1818) tertibi için hazırlanan defter de bu tür aktarmalara bir örnektir. Defter, 1233 senesi muharrem ve cumad mevâcibleri tertibleri ile muharrem mevâcibi kesrinin tamamlanmasını ihtivâ etmektedir³⁴. Muharrem mevâcibinde, ödeme yapan yerlerle ödeyebileceği şüpheli olanlar ayrı yazılmıştır. Mûteâkiben cumad ve kısteyn mevâciblerinden muharrem mevâcibine “*küşad ve tertib ve tahsis kılınan*” meblağlar³⁵ ile cumad ve kısteyn mevâcibleri cizye taksitleri, avâriz ve mukataat mallarından yapılan aktarmalara yer verilmiştir³⁶.

Bunu takiben cumad mevâcibi cizye, avâriz ve mukataalarına âit rakamlar, daha sonra da kısteyn mevâcibinden yapılan aktarmalar ve nihayet kesrin tahsili rakamları yazılmıştır³⁷.

29 Bu konuda Özlem Başarrı, a.g.m. tertiblerin tamamlanmasında çekilen sıkıntıları aksettirmesi bakımından güzel bir örnektir.

30 D.BŞM.d, 4851.

31 C.AS, 733/30712.

32 C.ML, 45/2057, leff 2.

33 D.BŞM.d, 5950.

34 D.BŞM.d, 41828, s. 14-15.

35 D.BŞM.d, 41828, s. 12.

36 D.BŞM.d, 41828, s. 14.

37 D.BŞM.d, 41828, s. 18 vd.

Bu tür açık kapatmalara, hemen her mevâcibde rastlanmaktadır. Ancak bunlar, yeterli olmadığından, başka gelirlere de müracaat olunuyordu. Tertib defterlerinde yer alan aktarmalardan birine de 1210 tarihli defterde rastlanmakta olup, 1210 senesinde gelir ve gider denkleştirilemediğinden açıkların kapatılması zârûrî hale gelince cumad ve kısteyn mevâcibleri tertibleri cizyelerinden ferman ile biri Vidin Muhafızı Osman Paşa'ya açıktan havâle olunan; diğeri ise Selvi Voyvodası Kapıcıbaşı Ali Ağa'nın maiyyetinde iken Rumeli valisi maiyyetine verilen 500 sekbânın ulûfelerine tahsis edilen 10.000'er kuruş irad ve masraf kaydedilmiştir. Ayrıca, Anapa Kalesi muhafazasındaki topçu neferlerinin bir senelik ulûfeleri de yine 1210 cizyesinden mahsûb için tahvil ile sarraflar kethudasından 2.074 kuruş alınarak kapatılmıştır³⁸.

Tertibdeki eksikliğin kapatılması için bazan sarraflardan borç alma yoluna da gidildiğine işaret ediliyordu. Fakat bu borcun zamanında ödenmesi gerektiğinden tekrar ortaya çıkan açık, yine bir sonraki mevâcibden aktarma ile kapatılıyordu. Aktarma yapılan mevâcibin açığı ise diğeri bazı gelir kaynaklarına başvurulmasına ihtiyaç gösteriyordu.

Açığı bulunan mevâcibi denkleştirmek için düşünülen çarelerden biri de mahlûl olan bir mukataanın satışa çıkarılması, buradan gelecek muaccele ile mevâcibin denkleştirilmesi idi. Tarihsiz bir belge, muharrem mevâcibindeki açığın sarraftan alınan 300 kese ile kapatıldığı, sarrafa olan borcun ise cumad mevâcibinden ödendiği, cumad mevâcibindeki açığın Mirahur-ı evvel Said Bey'in ölümüyle Sakız cizyesinden mahlûl kalan *mastaki* (sakız) *mukataası* hissesinin yedişer senelik faiz hesabıyla 151.000 kuruş muaccelesinin mevâcib tertibine ilâvesi idi³⁹.

Açığın, Şam, Haleb veya diğeri bir yerden gelecek meblâğ ile kapatılabileceği fikri ise kabûl görmemiş ve mukataa satışı üzerinde durulmuştu⁴⁰.

1217 muharrem tarihli tertib defterinde, diğeri bilgiler yanında sarraflardan alınan bu borçların da dökümü vardır. Defterin ilgi çekici tarafı borç alınan sarrafların adları ile birkaçında ikâmet ettikleri hanlar ve her birinden ne kadar borç alındığı ile toplamının yazılmış olmasıdır.

“İşbu muharrem mevâcibi kesriyçün istedikleri emvâl-i mîrîyeden mahsûb olmak şartıyla sarrafâna tevzi' olunan” şeklinde ifade edilen bu bilgiler sıralanmıştır. Bunlardan üç tanesi 15.000'er kuruş olmak üzere büyük kısmı cumad mevâcibi cizyesindedir⁴¹.

1218 senesi muharrem mevâcibi kesri ise, İstanbul Duhan Gümrüğü eshamı muaccelesinden olmak üzere sarraflara verilen kâimeleri ihtivâ etmektedir. Her birinde sarrafın adı, kâimelerin

38 D.BŞM.d, 6423, s. 45.

39 BOA, TSMA.E, 858/12.

40 TSMA E, 858/12.

41 D.BŞM.d, 6950, vr. 4b-6b.

kuruş olarak değerleri ve teslim tarihleri belirtilmiştir⁴². 1218 mevâcib kesri için tertib edilmiş olan poliçelerden, vâdesi gelmeyen emvâlden mahsûb olunmak şartıyla sarraflara dağıtılan meblâğda da sarraf adları ve miktarlar kuruş olarak yazılmış, bazılarında teslim yapılmışken bazılarında sadece rakam konmuştur⁴³.

Bütün bu açığı kapatma safhaları padişahın iradesiyle gerçekleşiyordu.

Mevâcib noksanlarının, bir mütesellimin devlete olan borcuyla kapatılması keyfiyetine de rastlanmaktadır. Buna misâl olarak Menteşe Mütesellimi Hasan Çavuşzâde Ebubekir Ağa tarafından cumad tertibi için mîrîye ödeme yapılmış olması gösterilebilir⁴⁴.

Bütün aktarmalara rağmen açıkların kapatılamaması mevâcib ödemelerinin aksamasına ve belki de defterdarın azline sebep oluyordu.

Tesbitler tamamlandıktan sonra tertib defterleri sadrâzama, sadrâzamin seferde bulunması halinde sadâret kaymakamına, nihâî emrin alınması için ise, bunlar tarafından da padişaha sunulurdu⁴⁵.

Hafız Ahmed Paşa zamanında birkaç yük tutacak mevâcib için paşa ile birlikte [yeniçeri] ağasının da padişahın huzûruna girdikleri görülmektedir⁴⁶.

Tertibin padişah tarafından uygun bulunmasından sonra sadrâzam da “*hatt-ı humâyûn mûcibince amel ve hareket olunmak*” üzere bu kayıtların zimmet defterlerine kaydedilerek gerekli kalemlere ve mukataat muacceleleri için de başmuhasebe kalemine ilmühaberlerinin yollanmasını emrederdi⁴⁷.

Padişahın tasdikinden sonra tertib defterlerindeki tahsilâtın vaktinde yapılabilmesi için defterdarın muâmeleyi sür’atlendirmesi istendiği gibi, tahsilât yapılacak gelirlerin bulunduğu yerlerin vali, voyvoda, kadı ve nâip gibi idarecilerine istenilen meblâğın, peşin veya taksit (1. veya 2.), câize, mevkuf, avârız, mukataa gibi gelirlerin hangilerinden olduğu, hangi senenin hangi devre mevâcibi veya mevâcibleri için kaç kuruş istendiği belirtildikten sonra bu meblâğın, gönderilen mübâşir ile İstanbul’a yollanıp hazineye teslimi emredilirdi⁴⁸.

Aslında tertiblerde tayin edilen rakamlar zamanında ödenemediğinden taşra idarecilerine

42 D.BŞM.d, 7103, s. 12-13.

43 D.BŞM.d, 7103, s. 14-17. Bkz. Belge 1.

44 BOA, A.E.SSELİM.III, 350/20116, leff 3.

45 C.AS, 945/40993; C.AS, 733/30712.

46 Hasan Beyzâde Ahmed Paşa, *Hasan Beyzâde Tarihi Metin (926-1003/1520-1595)*, haz. Şevki Nezihî Aykut, Ankara 2004, III, 994.

47 1214 tarihli mevâcib tertib defteri, s. 14 (son sayfa) yazının altında 7 Zilka’de 1213 (25 Aralık 1808) tarihi ve mühür vardır. D.BŞM.d, 7586.

48 Sayda Valisi Vezir Mehmed Paşa’ya gönderilen 2 Muharrem 1178 (2 Temmuz 1764) tarihli hüküm: C.ML, 758/30864.

te'kid ve isti'cal fermanları gönderilmek zorunda kalındığı da gerçektir. İsti'cal fermanlarının gönderilmesi ise bazı formalitelere bağlıydı. Bunun için mevâcib tertibine girmiş olan yerlerin henüz merkeze ulaşmayan borçları maliyece tesbit edilerek liste halinde sadarete sunulur ve isti'cal fermanları bunlara göre hazırlanırdı⁴⁹. Bunlardan biri 1208 senesi kisteyn mevâcibi için Gümüşhane'den gönderilmesi gereken cizye gelirinin receb ayı geldiği halde yollanmamış olması dolayısıyla kaleme alınmıştır⁵⁰. Kıbrıs'a gönderilen ferman da bunlardan biridir⁵¹. Bu tür fermanların sayısı hayli fazladır.

III. Defterlerin Tertib Tarzı

1. Mufassal Defterler

Kapıkulu mevâcib tertib defterleri, Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde Defterdarlık Başmuhasebe Kalemî tasnifi içinde bulunmaktadır. Her ne kadar, bazı belgeler en geç XVIII. asrın başını işaret ediyorsa da mevcut defterler, XVIII. asır sonlarından başlamakta ve 1230'lu yıllarda son bulmaktadır. Yapılmakta olan tasniflerde de bu seriye âit defterlerin bulunması, boşlukları dolduracak yeni defterlerin çıkabileceğinin işaretidir⁵².

Defterler, belli bir şablona göre hazırlanmaya çalışılmışsa da buna tam olarak riâyet edilmemiştir. Meselâ, 4971 numaralı defterin başlık yazısında ödenecek mevâcibin ne devresi, ne de tarihi mevcuttur. Ara ara yazılan teslim tarihleri ise 1194 zilka'desinden başlayıp 1195 recebi ortalarında bitmektedir. Defterlerin varak numaraları, çift sayfa olarak çekilen görüntülerin sol sayfasına ve Arap alfabesiyle birlikte kullanılan hint rakamlarıyla yazılmıştır. Numaralandırmanın "2"den başladığı defterlerde başlangıç sayfası, yani sağ sayfa "1b", fakat numaralandırmanın "1"den başlatıldığı defterlerde başlangıç sayfası mecbûren "0b" olarak kabûl edilmiştir. Bazı defterlere ise, tasnif hey'eti tarafından bugün kullandığımız Arap rakamlarıyla sayfa numarası konmuştur. Böyle durumlarda, referans verilirken, sayfa numarası tercih olunmuştur.

Defterlerin yazılış şekline gelince: Sayfanın tepesinde, Osmanlı diplomatiğinde "*dave't*" adı verilen bir dua bulunur. Birçok Osmanlı belgesinde olduğu gibi mevâcib tertib

49 1192 senesi kisteyn mevâcibi için hazırlanan liste: D.BŞM.d, 4808.

50 Trabzon nâibi ve eski Gümüşhane Emîni Elhac Mehmed vs.ye, sûreti Musul Beylerbeyi'ne gönderilen 7 Receb 1208 (8 Şubat 1704) tarihli ferman müsveddesi, C.ML, 776/31676.

51 Kıbrıs nâibi ve Kıbrıs muhassılına gönderilen 5 Receb 1179 (18 Aralık 1765) tarihli ferman müsveddesi, C.ML, 39/1753.

52 Bu serideki mevâcib tertib defterleri, 4.000'li numaralardan başlamakta ve dağımık olarak 8.000'lilerin sonuna kadar gelmektedir. Ancak aynı konuda 41.000'li numaralarda da 1220 ve 1230'lu yıllara âit bazı defterler bulunmaktadır ki bu, tasnif edilmekte olan belgeler içinde de aynı tip defterlerin bulunabileceğini düşündürmektedir.

defterlerinin çoğunda da sadece “*hüve*” formülü⁵³ varken⁵⁴, zaman zaman daha değişik formüller de kullanılmıştır. “*Hüve t-tevfik*”⁵⁵, “*Ya Fettah*”⁵⁶, “*Bi-tevfiki subhanehu ve teâlâ*”⁵⁷ bunlardandır. Onun altında defterin senesi, ödeme yapılan veya yapılacak olan mevâcibin ayı, ödemenin hangi gruba âit olduğunu bildiren bir başlık yazısı bulunur. Bu genellikle “*Bi-mennihi teâlâ*” ile başlar. “*Bi-mennihi suphânehu ve teâlâ bin iki yüz on dört senesi cumâdelûlâsında Dîvân-ı müşeyyedü'l-erkân-ı mülûkânede ihrâc ve kapıkullarına tevzi' olunacak bir kıst mevâcibin mikdârı ve tertûbinin defteridir*”de⁵⁸ olduğu gibi araya bazan “*suphânehu*” konmuştur. Bazan da “*subhânehu*” yerine 1203 muharrem mevâcibindeki “*bi-mennihi ve keremehu teâlâ*” gibi “*keremehu*” eklenmiştir. Duanın, cümle ortasına alındığı da görülür.

Baştaki duayı takiben genellikle önce sene, sonra ödemenin yapıldığı veya yapılacağı ay kaydedilmişse de “*İşbu sene-i mübâreke cumâdelûlâsında ihrâc ve tevzi' olunan bir kıst mevâcibe kıyâsen bi-mennihi ve keremehu teâlâ iki yüz üç senesi muharreminde ihrâc mu'tad olan bir kıst mevâcibin tertibi defteridir*”de olduğu gibi senenin cümlelerin sonlarında yazıldığı da vardır.

Başlık cümlesinde ekseriya hangi devrenin ödemesi olduğu “bir kıst mevâcib” denilerek belirsiz kılınmıştır. 1218 cumad mevâcibinde olduğu gibi “*Bi-mennihi teâlâ bin iki yüz on sekiz senesi cumâdelûlâsında Dîvân-ı müşeyyedü'l-erkân-ı mülûkânede ihrâc olunacak bir kıst cumad mevâcibinin mikdar ve tertibinin defteridir*”⁵⁹ denilerek “cumad mevâcibi” olduğu belirtilmiştir ki buna, az olmakla beraber diğer bazı defterlerde ve meselâ, “*iki yüz altı senesi muharrem mevâcibi cizye ve avârız ve emlâk-ı sâirenin tertîbâtı defteri*”nde⁶⁰ ve özellikle dört kıst mevâcibin bir arada verildiği defterlerde⁶¹ de rastlanır.

Defterlerin bir kısmında tevziatın yapıldığı grup sadece “*kapıkulu*” olarak yazılmışken meselâ 1206⁶² ve 1225 “*senesi cumâdeljûlûlâsında umum kapukullarına tevzi*”⁶³ olunacağına işaret edilmiştir.

Defter başlıkları içinde 1200 tarihli kısteyn mevâcibi defterinde olduğu gibi “*Bi-mennihi teâlâ işbu bin iki yüz senesi şa'bân-ı şerifinde ihrâc olunacak doksan sekiz senesi reşen*”

53 *Hüvenin* belgelerdeki yazılış ve okunuşları için bkz. Kütükoğlu, *Diplomatik*, s. 100.

54 1200 cumad mevâcibi tertib defteri (D.BŞM.d, 5376), 1201 muharrem (D.BŞM.d, 5460) ve 1218 cumad mevâcibleri tertibi defteri (D.BŞM.d, 7123) bunlardandır.

55 1219 senesi cumad mevâcibi tertib defteri, D.BŞM.d, 7168, s. 1.

56 1196 senesi cumad mevâcib tertib defteri, D.BŞM.d, 4851, s. 2, 1210 senesi muharrem mevâcibi tertib defteri, D.BŞM.d, 6423, s. 2 vs.

57 1223 senesi muharremi kapıkulu mevâcibi tertib defteri, D.BŞM.d, 7612, s. 2.

58 D.BŞM.d, 6761, vr. 0b.

59 D.BŞM.d, 7123, s. 4.

60 D.BŞM.d, 5950, s. 2.

61 Diğer özellikleri dolayısıyla bu defterlerden aşağıda ayrıca bahsedilecektir.

62 D.BŞM.d, 5950, s. 2.

63 D.BŞM.d, 7230, s. 4.

*ve lezez iki kıst mevâcibin mikdarı tertibi*⁶⁴ veya 1196 senesi kisteyn mevâcibi ile 1197 senesi cizyelerinin peşin, câize ve mevkufalarını ihtivâ eden defter ise “*İşbu bin yüz doksan altı senesi cumâdelûlâsında ihrâc olunan bir kıst mevâcibe kıyas ile bi-mennihi subhânehu ve teâlâ sene-i mezbûre evâsıt-ı şa'ban-ı şerifinde ihrâc olunacak iki kıst mevâcibin tertibi olan gerek doksan altı senesi cizyelerinin taksit-i sâni ve mukataat ve gerek doksan yedi senesi cizyelerinin peşin ve câize ve mevkufu defteridir*”⁶⁵ gibi daha tafsilâtlı bilgi verenler de bulunur.

1212 kisteyn ve 1213 mevâciblerindeki bazı ifadeler diğerlerinden farklılık gösterir. 1212 kisteyn mevâcibi “*Bi-tevfikihi*” diye başlatılmış, “müseyyed” yerine “*mu'allâ*”, “mülûkâne” yerine “*husrevâne*”, “ihrâc” yerine “*i'tâ*” kelimeleri konmuştur⁶⁶.

Başlığın bir sonraki senenin bazı gelirlerinden yapılan aktarmaları gösteren bilgiler ihtiva ettiği de vardır.

Defterin muhtevâsını bildiren bu kısmın hemen altında ve sağ tarafta mevâcibin, bir önceki mevâcibe kıyasla tutarı meselâ, 1214 cumad mevâcibi defterinin başında “*Bâ-kıyâs-ı muharrem*” şeklinde önceki muharrem mevâcibine kıyas edilerek 1.497.952 kuruş karşılığı 2.995 rûmî kese 452 kûsûr kuruş olduğu kaydedilmiştir⁶⁷ ki bu, diğer tertib defterlerinde de bulunur⁶⁸.

Mevâcib toplam rakamının iki ve daha önceki mevâciblerle de kıyaslanması yapılıyordu. 1218 cumad mevâcibinde kıyaslama aynı sene muharremi ile değil, 1217 senesi *kisteyn mevâcibi*yle (reşen+lezez) idi ve toplamı 1.567.328 kuruş karşılığı 3.194 rûmî kese 328 kûsûr kuruş olarak gösterilmiştir⁶⁹.

1203 senesi *cumâdelûlâsında* tevzi' edilen mevâcib, 1202 senesi *cumâdelûlâsına* kıyaslanmış ve 1.250.000 kuruş, yani 2.500 rûmî kese olarak⁷⁰; aynı sene kisteyn mevâcibi ise “*Beher sene şa'bân-ı şerif evâsıtında ihrâc olunagelen kisteyn mevâcibine kıyâsen*” denilerek iki kıst mevâcib için 2.500.000 kuruş karşılığı 5.000 rûmî kese verilmiştir⁷¹.

1213 kisteyn mevâcibi de 1212 kisteyn mevâcibine kıyaslanmıştır⁷².

64 D.BŞM.d, 5243, s. 2.

65 D.BŞM.d, 4851, s. 2.

66 D.BŞM.d, 6682, s. 18.

67 D.BŞM.d, 6761, vr. 5b.

68 1211 senesi muharrem mevâcibi tertib defteri: D.BŞM.d, 6465, s. 2; 1211 senesi cumad mevâcibi tertib defteri: D.BŞM.d, 6465, s.12; 1212 senesi muharrem mevâcibi tertib defteri: D.BŞM.d, 6682, s. 2.

69 D.BŞM.d, 7123, s. 4.

70 D.BŞM.d, 5766, s. 14.

71 D.BŞM.d, 5766, s. 20.

72 D.BŞM.d, 6682.

Maamafih, 1196 kısteyn⁷³, 1201 cumad⁷⁴, 1203 muharrem⁷⁵ mevâcibleri gibi bu kıyas rakamının kaydedilmediği tertib defterleri de bulunmaktadır.

Harp senelerine âit olduğu anlaşılan tarihsiz bir pusulada kısteyn mevâcibi tutarı ve -tertib defterlerinde olduğu gibi- rûmî kese olarak ordunun mevâcib tutarı ile İstanbul'daki kapıkullarının kısteyn mevâcibi tutarı ve bunların toplamı verildikten sonra, bulunan rakamın yarısı alınarak bir sonraki muharrem mevâcibi için gereken miktar bulunmuştur⁷⁶.

Tablo III. Ordu ve İstanbul'daki Kapıkulları Kısteyn Mevâciblerine Kıyas Olunan Muharrem Mevâcibi Tutarı	
Orduda ihrac olunan kısteyn mevâcibi	2.482
Rikâb-ı Humâyûnda ihrac olunan kısteyn mevâcibi miktarı	3.238
	5.720
Kısteyn mevâcibine kıyas bir kıst mevâcib	2.860
	2.860
Ordudaki muharrem mevâcibi	2.500
Tekmil tertibe iktiza eden	360

Tertib defterlerinde toplam mevâcib tutarının altında genellikle “*Minha an emvâl-i mezkûrin tertib şüde*” yahut sadece “*Minha et-tertibat*” ifadesi bulunur. Bazı defterlerde ise doğrudan tertibe giren yerlere geçilmiştir⁷⁷.

Mevâcib gelirlerini ihtiva eden defterler üç kısımdan ibaret olup birincisi cizye gelirlerine ayrılmıştır. Bu kısımda tertibe giren gelirlerin cizyeden oluşu ve o bölgede gayr-i müslim nüfusun fazla bulunuşu dolayısıyla önce Rumeli, sonra Anadolu'daki bazı yerlerden tahsil edilen gelirlerin ad ve miktarları bulunur. Bu yerlerin başında daima “İstanbul” vardır. Onu çok kere Edirne veya Dimetoka takib eder. Maamafih, İstanbul'dan sonra Selânik, Delvine, Avlonya...⁷⁸ gibi daha farklı sıralamalar görülürse de daha çok Edirne, Gelibolu, Dimetoka, Sofya, Filibe, Manastır, Şehirköyü, Yenişehir, Selânik, Kesriye, Yanya, Hurpeşte, Niğbolu, Silistre... gibi Rumeli, daha sonra Anadolu'daki Biga, Tire, Kütahya, Sivas, Karaman, Ankara, Kayseri, Erzurum... ile Kıbrıs ve Sakız... gibi adalar cizyelerinden alınanlar bulunur.

Zaman içinde tertibe giren yerlerde değişiklik olabiliyor, bazı yerler çıkarılıp yeni yerler ilâve edilebildiği gibi şehirler de hep aynı sırayla yazılmıyordu.

Tertibe giren yerlerden tahsil edilen cizyelerin alınış şekilleri ise *peşin* ve iki taksit halinde

73 D.BŞM.d, 4851.

74 D.BŞM.d, 5460.

75 D.BŞM.d, 5766.

76 C.AS, 945/40993, leff 2.

77 1201 senesi muharrem mevâcibi tertibinde böyledir. D.BŞM.d, 5460, s. 2.

78 1201 senesi muharrem mevâcibi tertib defteri, D.BŞM.d, 5460, s. 2.

“*taksit-i evvel*”⁷⁹, “*taksit-i sâni*”, *câize* ve *mevkuf* idi. Bazı tertiblerde peşinle taksitlere, bazılarında ise peşinle birlikte *câize* ve *mevkuf* rakamlarına yer verilmiştir⁸⁰. 1196 kısteyn mevâcibi defterinde bazı yerlerde birinci, bazı yerlerde ikinci taksitler, bazılarında ise peşin, *câize* ve *mevkuf*lar görülür⁸¹.

Her mevâcib devresinde bu yerlerin hep aynı gelirlerinden alınmıyordu. Meselâ, 1214 senesi muharreminde İstanbul’dan *câize*, peşin ve *mevkuf*, Pınarhisarı’ndan *câize* ve peşin, Edirne’den sadece peşin⁸², bazı yerlerin ise sadece *mevkuf*larından alındığı görülmektedir. Müteâkıp cumad mevâcibinde İstanbul ve Kesriye’den peşin ve taksit-i evvel, Pınarhisarı’ndan taksit-i evvel ve *mevkuf* tahsil edilmişti⁸³.

Tablo IV. Mevâcib Tertibinin Tahsil Şekli 1232 Mevâcibi Örneği ⁸⁴				
Yer adı	Ödeme Cinsleri			
			Câize	Teslim
İSTANBUL	Câize	Tamamı	33.900	
		Teslim	28.000	3 M 1232
		Bakiye	5.900	6 M 1232
		Teslim	3.500	6 M 1232
		Bakiye	0	
	Peşin	Tamamı	70.000	
		Teslim	6.600	6 M 1232
		Bakiye	63.400	
		Teslim	15.000	10 M 1232
		Bakiye	48.400	
		Teslim	20.000	13 M 1232
		Bakiye	28.400	
		Teslim	19.400	15 M 1232
		Bakiye	9.000	
		Teslim	9.000	21 M 1232
		Bakiye	0	
		Taksit-i L	30.000	
		Teslim	30.000	21 M 1232
		Bakiye	0	

79 Taksit-i evvel’in “evvel”i, *-muhasebe-i evvel*’deki gibi- taksit kelimesinin üzerine *lam* (J) harfi konularak gösterilmiştir.

80 1232 senesi muharrem mevâcibi tertib defteri, D.BŞM.d, 8339, vr. 0b vd.

81 D.BŞM.d, 4851, s. 2 vd.

82 D.BŞM.d, 6761, vr. 1b.

83 D.BŞM.d, 6761, vr. 6a-b.

84 D.BŞM.d, 8339, vr. 1a-b.

Yer adı	Ödeme Cinsleri			
			Câize	Teslim
DİMETOKA	Câize	Tamamı	12.500	
		Teslim	12.500	17 M 1232
		Bakiye	0	
	Mevkuf	Tamamı	1.500	
		Teslim	1.500	9 M 1232
		Bakiye	0	
	Peşin	Tamamı	10.000	
		Teslim	10.000	9 M 1232
		Bakiye	0	
PINARHİSARİ	Câize	Tamamı	18.000	
		Teslim	8.789,5	9 M 1232
		Bakiye	9.210,5	
			9.210,5	13 M 1232
			0	
	Mevkuf	Tamamı	2.500	
		Teslim	2.500	21 M 1232
		Bakiye	0	
	Peşin	Tamamı	10.000	
		Teslim	10.000	2 M 1232
		Bakiye	0	

Bu grupta toplanan meblâğların hazineye teslim edilen miktarı ile yanında ödeme tarihi “*teslim*” denilerek kaydedilmiş ve eğer, bir defada tamamı teslim edilmemişse, altına, kalan miktar yazılmış, tamamı teslim edilinceye kadar da aynı tarz uygulanmıştır. Teslim edilecek rakamın büyük olması halinde, muhtemelen sayımın bir günde tamamlanamaması sebebiyle, ödeme, peş peşe 2-3 güne yayılmıştır⁸⁵.

Bir mevâcib devresinde birden fazla gelirden teslim olduğu takdirde, ayrı ayrı tarihlerde teslim edilmişlerse -ki birçok defterde böyledir- teslim tarihleri birbirini takip etmiştir. 1212 tarihli muharrem mevâcibi defterinde ise peşin, câize, mevkulardan alınanlar, yanlarına hangi gelirden olduğu kaydedilmek üzere, alt alta yazılıp alta toplamları verilmiş, ödemeler bu toplamlardan yapılıp tek bir teslim tarihi atılmıştır⁸⁶.

Cizyeden ödeme yapan yerlerde bu bilgilerin sol üst tarafında sağ alt-sol üst yönünde olmak üzere, toplanan meblâğı hazineye teslim edenin “*Âşık Ömer*”, “*Papasoğlu Simon*” gibi sıfatı ve ismi, “*Mehterbaşı*” gibi vazifesi veya “*Başçukadar Emin Ağa*” gibi vazifesi ve ismi bir arada olmak üzere yazılmıştır. “*Sarac Mehmed Ağa*”, altında “*Halebi Efendi*” şeklinde iki isim kaydedildiğine de rastlanır.

85 Bkz. Ekler Belge 1.

86 D.BŞM.d, 6682.

Teslim tarihlerinin kaydedilmediği defterler de vardır. Meselâ, 1203 senesi muharrem mevâcibi defterinde “*teslim*” yazılmış; fakat bir ikisi hariç, tarihler konmamıştır⁸⁷.

Tesbit edebildiğimiz kadar 1222’den itibaren dört kıst mevâcibleri ihtivâ eden defterlerde de teslim tarihleri yoktur. Ancak, dört kıst mevâcib ihtiva eden defterlerden ayrı olarak, aynı tarihli bir veya iki mevâcib devresine âit teslim tarihleri bulunan bazı defterler de vardır. Bunlardan, 1226 muharremi⁸⁸ ve 1232 muharremi⁸⁹ ile cemâziyelevvelinde⁹⁰ ihraç olunacak birer ve şa‘banında iki kıst; 1233⁹¹ ve 1234⁹² seneleri muharremlerinde ihraç edilecek mevâciblere âit defterlerin⁹³ teslim miktarlarıyla tarihlerini de ihtivâ etmeleri, teslimler için ayrı defterler tutulduğu ve/veya senelik mevâcib tutarlarını göstermek üzere ayrıca dört kıst mevâcibi ihtiva eden defterler düzenlenmiş olduğu söylenebilir.

Bir mevâcib devresinde toplanması gereken miktarların tamamının tahsili -yukarıda da temas edildiği üzere- her zaman mümkün olmuyordu. 1232 masar mevâcibi defterinde bu yerler “*Mevâcib-i mezbur tertibinden mümteni ve tahsili mevhum ve meşkûk olan*” denilerek ayrıca kaydedilmiştir⁹⁴. Böyle durumlarda bu noksan, bir sonraki mevâcib devresinden karşılanmaya çalışılırdı.

Toplanan meblâğların hazineye teslimi zaman içinde biraz farklılık göstermektedir. Mevacib tertibindeki teslimlerin, masar/muharrem mevâcibinde muharrem ayı, recec/cumad mevâcibinde 1196 (1782)’da cemâziyelâhır ayında⁹⁵ olmakla birlikte receb, şa‘ban⁹⁶, hatta şevvalde⁹⁷ teslim edildiği de görülmektedir. Daha sonraki senelerde ise nadir olmakla birlikte, bazı teslimlerin erken yapıldığına da rastlanmaktadır. Meselâ, 1232 senesi muharrem mevâcibinde Mizistre’nin mevkuf ödemesi, 1231 senesinin son ayı olan zilhiccenin 16’sında⁹⁸, Turgutlu’nun câize ve peşini 26 Zilhicce’de⁹⁹ hatta, Aynaroz’un câize ve peşini 8 Ramazan 1231’de¹⁰⁰ teslim edilmiştir.

Cumad mevâcibi tertibindeki teslimler ise çoğunlukla cemâziyelevvelde olmakla beraber rebî‘ülâhır ve rebî‘ülevvel’de de ödemeler yapıldığı vâki’dir. Meselâ, 1214 senesinde Kesriye’nin peşini ile 1. taksiti bir arada olmak üzere 25 Rebi‘ülâhır’da hazineye teslim

87 D.BŞM.d, 5766.

88 D.BŞM.d, 7845.

89 D.BŞM.d, 8339, vr. 0b vd.

90 D.BŞM.d, 8339, vr. 8b vd.

91 D.BŞM.d, 8466 ve D.BŞM.d, 41828, s. 2 vd.

92 D.BŞM.d, 8529.

93 D.BŞM.d, 8398.

94 D.BŞM.d, 8339, vr. 3b.

95 1196 senesi cumad mevâcibi tertib defteri, D.BŞM.d, 4851, s. 2-3.

96 Yenişehir’in peşin ödemeleri receb ve şa‘ban aylarındadır. D.BŞM.d, 4851, s. 5.

97 Selânik 1196 cumad mevâcibi tertibi mevkuf ödemesi: 8 Şevval’dedir. D.BŞM.d, 4851, s. 5.

98 D.BŞM.d, 8339, vr. 1b.

99 D.BŞM.d, 8339, vr. 2b.

100 D.BŞM.d, 8339, vr. 2a.

edilmişti¹⁰¹. 1225 senesinde Manastır tertibinin ödemeleri ise 27 Rebi‘ülevvel’dedir¹⁰². Ancak bunların, bir sene öncesinin gecikmeli teslimleri olması da mümkündür.

Bir kıst mevâcibin, aynı devrede toplanmasının mümkün olmaması veya o kıst mevâcibden, başka bir borcun kapatılması da, özellikle harp yılları ve sonrasında, sık rastlanan olaylardandı. Bu gecikme bir tertib defterinde de kaydedilmiştir.

“*Bin iki yüz senesi şa‘bân-ı şerîfinde ihrâc olunacak doksan sekiz senesi reşen ve lezez iki kıst mevâcibin mikdarı tertîbî*”¹⁰³ ifadesi gecikmelerin tertib defterine aks ettirilmiş halidir.

Tertib defterlerinin ikinci grubunda kapıkulu tertibine giren avâız gelirleri yer alır. Bazı defterlerde de cizyede olduğu gibi, yerleşme yerlerine göre ödenecek meblâğlar kaydedilmiştir. Sadece peşinleri gösteren 1218 tarihli defterde “*an mal-ı peşin-i avâızha*”¹⁰⁴, “*Berây-ı peşin-i avâızhâ*”¹⁰⁵ başlığı altında, avâızlardan yapılan tahsilâta geçilmiş ve yine, önce Rumeli, sonra Anadolu’daki bazı yerlerin ödedikleri miktarlar ile teslimlerine yer verilmiştir. Avâızlar arasında “*an akçe*” denilerek Darbhane-i Âmire’den her mevâcib devresinde verilen yeni para (cedid para/çil akçe) 50.000 kuruş da bulunur.

Üçüncü grubu *mukataa*lardan tertib edilen gelirler teşkil etmektedir. *Mukataa*lar, belirtilmemekle beraber, mâlikâne ve mîrî olmak üzere ikiye ayrılmıştır.

Mâlikâne *mukataa*larında *mukataa*nın adı ve senesi, yeri, *mukataa*ya tasarruf eden veya edenlerin isimleri, hisseli olanlarda hisse alanların adları ve vazifleri ile birinci grupta olduğu gibi, altına ödenecek miktarlar yazılmış, ödeme yapılanlarda, teslim miktarlarıyla tarihleri de konmuştur. Hisseli *mukataa*larda, hisse sahiplerinin ödedikleri miktarlar genellikle büyük olmadığından çok kere bir, nadiren de iki defada ödeme yapılarak borcun tasfiye edildiği görülmektedir¹⁰⁶.

Mîrî *mukataa*lar ise “*Haslar mukataası*”, “*Mukataa-i Haremeyn*”, “*Mukataa-i evvel*”, “*Mukataa-yı maden*”, “*Mukataa-yı Bursa*” ... gibi kalemlerine göre ayrılmıştır¹⁰⁷. Her grubun altında toplam bulunmaktadır.

Tertib tarzı biraz farklı olan defterlere de rastlanır. 1209 senesi şa‘banında başdefterdarlığa getirilen Mehmed Emin Efendi (27 Şaban 1209- 2 Ramazan 1210 (19 Mart 1795-1 Mart 1796))¹⁰⁸ zamanında 1209 senesi kısteyn mevâcibine kıyâsen 1210 muharrem mevâcibi için tertib edilen defterde peşin, câize, taksit ve mevkufklar ayrı başlıklar altında “*Berây-ı peşin-i cizyehâ-yı mezkûrîn vâcib sene 1210*”, “*Berây-ı mevkuf-ı cizyehâ-yı mezkûrîn vâcib sene 1210*”, “*Berây-ı câize-i cizyehâ-yı mezkûrîn vâcib sene 1210*”, “*Berây-ı taksit-i evvel-i*

101 1214 senesi cumad mevâcibi tertib defteri. D.BŞM.d, 6761, vr. 6a.

102 D.BŞM.d, 7230, s. 4.

103 D.BŞM.d, 5243, s. 2.

104 D.BŞM.d, 7123. Bu defterde teslimler yoktur.

105 Cemâziyelevvel 1214 tarihli tertib defteri: D.BŞM.d, 6761, vr. 7b.

106 D.BŞM.d, 6761, vr. 10a-b.

107 D.BŞM.d, 6761, vr. 10b vd. Bkz. Belge 3.

108 Danişmend, *Kronoloji*, IV, 619.

cizyehâ-yı mezkûrîn vâcib sene 1210” şeklinde kaydedilmiştir¹⁰⁹. Bunların altındaki yerlerin adları ve teslimler, diğer defterlerdeki gibidir. Her başlığın bitiminde teslim edilen meblâğın kuruş olarak toplamı, grubun sonunda ise hepsinin toplamı kuruş ve rûmî kese olarak verilmiştir.

1203 tarihli defterde ise önce cizye sonra avâriz olmak üzere sırayla peşin, taksit-i evvel ve taksit-i sâniler yazılmıştır. Avâriz peşininin arkasından cizye câizelerine dönülmüş, toplamdan sonra darbhaneden verilen 50.000 kuruş cedid para, bazı esham, poliçe ve mahlûl mukataa muaccelerlerinden gelecek tahminî meblâğlar ile tertib denkleştirilmiştir¹¹⁰.

Aynı sene cumad mevâcibi de cizye peşini ile başlatılmış, taksit-i evveli avâriz peşini “*An mâl-ı peşin-i bedeliye-i mezkûrîn sene 1202 ve 1203*” denilerek Anadolu’daki bazı yerlerin bedeliyeleri, 1203 senesi mîrî mukataa taksitleri, Trablusşam, Sayda, Haleb, Rakka eyâletleri mukataaları kaydedilmiştir¹¹¹.

Defterin sonunda “*Asitâne-i sa’adetde bazı poliçe ve zimematdan ve hinta bahasından ve mukataat mua’ccelâtı akçelerinden ve mevadd-ı sâ’ire-i mîrîyeden tertibi lâzım gelen*” başlığı altında 200.000 kuruş ilâve edilmiştir¹¹². En altta mevâcib toplamı ve zuhûratla birlikte tertib için gerekli rakam bulunmuştur.

Tablo V. Cumad 1203 Mevâcibi Nihâi Toplamı ¹¹³		
Mahiyeti	Kese	Kûsur krş
[Tertib Toplamı]	2.112	221
Zuhurat	387	278,5
[TOPLAM]	2.500	0

Tertib defterleri içinde dört kıst mevâcibi bir arada verenler de vardır¹¹⁴. 1222 ve sonraki senelere âit bu tarzda tertib edilmiş defterler bulunmaktadır.

1222 senesinde kıyaslama 1221 kısteyn mevâcibine göre yapılmış olup 6.570.000 kuruş, yani 13.140 rûmî kesedir¹¹⁵. “*Minhâ et-tertibat*”ın altında muharrem mevâcibi peşin, câize ve mevkıfların toplamından sonra 1221 İstanbul cizye rûsûmu, 1222 Selânik cizye mukataası, darbhaneden verilen yeni para, cizye vezne harçları, avâriz, bedeliye vs. gelirleri sıralanmıştır. Muharrem tertibi toplamı verildikten sonra cemâziyelevvelde tevzi’ edilenlerin¹¹⁶, daha sonra da şa’bında ödenen iki kıst mevâcibin tertibine¹¹⁷ geçilmiştir.

1223 senesi tertib defteri genel olarak 1222 senesinden pek farklı değildir. Ancak, kıyaslamada verilen 12.820 rûmî kese 306 kûsur kuruşa 4.846 kese 146 kûsur kuruş “ziyade”

109 D.BŞM.d, 6423, s. 14 vd. Bkz. Belge 4.

110 D.BŞM.d, 5766.

111 D.BŞM.d, 5766, s. 19.

112 D.BŞM.d, 5766, s. 18.

113 D.BŞM.d, 5766, s. 18.

114 Bkz. Belge 5.

115 D.BŞM.d, 7497, s. 2.

116 D.BŞM.d, 7497, s. 4.

117 D.BŞM.d, 7497, s. 6.

ilâvesiyle tertib, 17.672 rûmî kese 434 kûsur kuruşa çıkarılmıştır¹¹⁸.

1224 senesine âit defter de yine dört kıst mevâcibe göre düzenlenmiştir. Kıyaslama 1223'e göre yapılmış olup 12.471,5 rûmî keseye 4.121 kese ilâvesiyle 16.593 keseye çıkarılmıştır¹¹⁹. Masar çizyeleri tertibinden sonra “*Bakıye-i sene-i sâbık*” denilerek mukataa gelirleri yazılmış, müteâkıben “*Sene-i sâbıka tertibinden gayr-ı ez tahsilât bakaya kalan*” başlığı altında 1223'den ödenmemiş olanlar kaydedildikten sonra cumâdelülâ tertibine geçilmiştir¹²⁰. Gerek cumad, gerekse kısteyn tertibleri de aynı başlıklar altında devam etmiştir. Mukataalar defterde hayli yer tutmakta olup, mîrî mukataalardan Haslar, Avlonya, Maden, Mukataa-yı evvel, Bursa, İstanbul kalemleri mukataaları yine ayrı ayrı yazılmışlardır.

1225 senesinde, ilk defa olarak “*atıyye-i şâhâne*”¹²¹ diye bir gider kalemine rastlanmaktadır. Yıllık mevâcib miktarı, 18.460 kese 364,5 kûsur kuruşa çıkmış görünmektedir¹²². Bunun solunda yine 1224 mevâcibine kıyasen toplam, 347.478 kuruş karşılığı 694 rûmî keselik bir ilâve ile 19.155 rûmî kese 372,5 kûsur kuruşa ulaşmaktadır ki, bunun 166.633 kuruşu “*mevkuf*”¹²³, 177.845 kuruşu ise “*atıyye-i şâhâne*”dir¹²⁴.

1226 senesinde, 1225 senesinin dört kıstlık mevâcib rakamıyla yapılan kıyaslama 20.472 rûmî kese 466 kûsur kuruştur. Bunda da 1226 senesi için ilâvesi lâzım gelen 125.961,5 kuruş mevkuf ve 164.041 kuruş atıyye-i şâhâne ki, toplam 290.002 kuruş=5.800 rûmî keselik bir fazlalıkla rakam, 21.052 rûmî kese 468,5 kûsur kuruşu bulmuştur¹²⁵.

1227'de 1226 ile kıyaslama rakamı 22.284 kese 132 kûsur kuruş, mevkuf ve atıyye tutarı olan 580 kese 8 kûsur kuruşla birlikte 22.864 rûmî kese 136 kûsur kuruşa varmaktadır¹²⁶.

1228 senesinin 1227 senesine kıyas olunan dört kıst mevâcibi 25.644 kese 66 kûsur kuruş, mevkuf ve atıyyesi olan 641 kese 64 kûsur kuruşla birlikte 24.175 kese 130 kûsur kuruşa ulaşmıştır¹²⁷.

1229 senesinde 1228 kısteyn mevâcibine kıyâsen dört kıst mevâcib tutarı 22.379 rûmî kese 10 kûsur kuruş, 641 kese 206 kûsur kuruş mevkuf ve atıyye ilâvesiyle 23.020 rûmî kese 216 kûsur kuruşa yükselmiştir¹²⁸. 1231'de 22.464 rûmî kese, 36 kûsur kuruş mevkuf ve atıyye toplamı olan 574 rûmî kese, 323 kûsur kuruş ki hepsi birlikte 23.038 rûmî kese, 366 kûsur kuruştur.

118 D.BŞM.d, 7529, s. 2.

119 D.BŞM.d, 7718, s. 2.

120 D.BŞM.d, 7718, s. 5.

121 Mevkuf ve atıyye dağıtımı hakkında bkz. Cezar, *a.g.e.*, s. 237.

122 D.BŞM.d, 7754, s. 2.

123 Bu mevkuf, cizye mevkufundan farklı olmalıdır. Zîrâ, cizye mevkufuları, bazı yerlerde ayrıca gösterilmiştir.

124 D.BŞM.d, 7754, s. 2.

125 D.BŞM.d, 7854, s. 2.

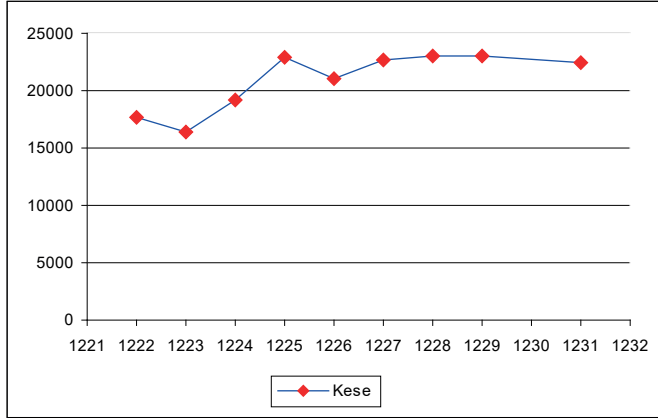
126 D.BŞM.d, 7995, s. 2.

127 D.BŞM.d, 8070, s. 2.

128 D.BŞM.d, 8165, s. 2.

Tablo VI. 1222-1231 (Mart 1807-Kasım 1816) Yıllarında Kapıkulu Mevâcib Rakamları

Yılı	Kıyas	Rûmî kese	Küsur krş	ziyâde		Mevkuf	Atıyye	Toplam		Kaynak (D.BŞM.d)
				Rûmî kese	Küsur krş			Rûmî kese	Küsur krş	
1222	6.570.000	13.000								7497, s. 2
1223		12.820	306	4.846	146			17.672		7529, s. 2
1224		12.471,5		4.121				16.421		7718, s. 2
1225		18.460		326		166.633	177.845	19.155	312,5	7754, s. 2
1226		22.379	10			156.250	164.459	23.020	219	8165, s. 2
1227		22.284	132			125.961,5	164.041,5	22.864	136	7995, s. 2
1228		25.644	66			156.250	159.314	22.644	66	8070, s. 2
1229		22.370	19	641	206	156.250	164.459	23.020	216	8165, s. 2
1231		22.464	36			140.720	146.553	23.038	366	41845, s. 2

Şekil: Dört Kıst Mevacib Tutarlarının 1222-1231 Senelerindeki Seyri

2. Özet Defterler

Mufassal tertib defterlerinden başka bir de özet mahiyetindeki alt alta yazılmış toplamları ihtivâ eden defterler vardır. Bunlardan hazineye teslim tarihinden 1195 muharremine âit olduğu anlaşılanın başlığında “*Bu def’a ihrâc olunacak bir kıst mevâcib tertibinden Hazîne-i Âmir’e teslim olunan*”¹²⁹ denilmekle yetinilmiştir. Defter, iki sayfadan ibâret olup, 6 Zilka’de 1194’den başlamakta ve ay ay yalnız kuruş cinsinden hazineye teslim rakamlarını ihtivâ etmek üzere 4 Receb 1195’de bitmektedir.

1200 senesi 2 saferinden 23 Rebi’ülevveline kadarki devreyi içine alan defter ise üç kolon halinde tertib edilmiş olup önce kuruş olarak miktar, sonra tarih ve solda ise gelirin cizye, mukataat muaccesesi, mukataat taksitleri, peşin ve poliçe gibi cinsleri kaydedilmiş, sonunda toplam verilmiştir¹³⁰.

1211 senesi şa’banında dağıtılacak iki kıst mevâcib tertibinin emvâl-i mîrîyesi olduğu kaydedilen defter ise her birinin kuruş olarak miktarı verilmek üzere, önce Bosna’dan başlayarak cizye mevküfları, İstanbul’dan başlamak üzere taksit-i evvel, mukataat irsâliyeleri, mukataat vezne resimleri, cizye vezne hareları alt alta sıralanmış ve her birinin altında toplamları, sonunda ise “*Tekmil mevâcibe iktizâ eden*” 731 rûmî kese 195 kûsur kuruş verilmiştir¹³¹.

129 D.BŞM.d, 4971, s. 2.

130 D.BŞM.d, 5376.

131 D.BŞM.d, 6535.

3. Tertiblerden Gelen Meblâğların Hazineye Teslimi

Tertiblerden gelen meblâğlar, Bâb-ı Humâyûn Hazinesi'nde toplanır ve buradan Enderun Hazinesi'ne, meşin keseler içine konarak, arka hammalları tarafından taşınırdı. Taşıma karşılığı olarak, mu'ad üzere, hammallara 2.000 akçe atıyye verilirdi. Ödemenin yapılabilmesi için ise başmuhasebeden bir önceki mevâcib ödemesinin kaydı derkenar edilirdi¹³².

IV. Mevâcib Tevzileri

Kapıkulu mevâcib tevzi'leri, Saray-ı Humâyûn'da Kubbealtı'nda Dîvân-ı Humâyûn'un toplandığı salı günleri yapılırdı¹³³. Dîvân toplantılarının sadrazam konağında yapılmasından sonra da bu âdetde değişiklik olmamış, ulûfe tevzii günlerinde saraydaki Dîvân-ı Humâyûn toplantıları devam etmiştir.

Padişahın, ordunun başında seferde olduğu zamanlarda ise mevâcib dağıtımı otağ-ı humâyûn önünde kurulan bir çadırda yapılırdı. Sultan IV. Mehmed'in Kamanice'yi zabtını (3 Cemâziyelevvel 1083 / 27 Ağustos 1672)¹³⁴ müteâkıp askere, masar mevâcibleri, âdet olduğu üzere, otağ-ı humâyûn önünde dağıtılmıştı¹³⁵.

Mevâcib dağıtılması, elçilerin, önce Dîvân-ı Humâyûn'a, sonra da padişahın huzûruna kabul edildiği günkü toplantılarına denk getirilirdi. Rus elçisi, Receb 1114 (Kasım-Aralık 1702)'deki¹³⁶, Dobra-Venedik elçisi, 27 Şa'ban 1115 (5 Ocak 1704)'deki¹³⁷; Kalmuk elçisi, 24 Cemâziyelâhır 1122 (20 Ağustos 1710)'deki mevâcib tevzii günlerinde toplanan Dîvân-ı Humâyûn'u takiben¹³⁸ kabul edilmişlerdi.

Hazinenin dolu olduğu XVI. asır sonlarına kadar ödemeler muntazam olarak ve masar'ın ödemesi muharrem, rececin ödemesi cemâziyelevvel, reşen ve lezezinki ise genellikle bir arada ve kisteyn adıyla şa'banda yapılırdı¹³⁹. 1114 senesi kasımında dağıtılan 1113 reşen ve lezez mevâcibleri ise halk arasında "kasım mevâcibi" olarak adlandırılmıştı¹⁴⁰. Bu iki mevâcibin, reşen¹⁴¹ ve lezez¹⁴² mevâcibi adlarıyla ayrı dağıtıldıkları da oluyordu.

132 Meselâ, arka hammallarının 1241 (Kasım Aralık 1825) cumad mevâcibi için muharrem mevâcibinde hamallara yapılan ödeme derkenar edilmişti. BOA, A.E.SMHD.II, 63/4482.

133 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları*, TTK Yayınları, Ankara 1943, I, 412.

134 Danişmend, *Kronoloji*, III, s. 441.

135 Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât Tahlil ve Metin (1066-1116/1656-1704)*, haz. Abdülkadir Özcan, Ankara 1995, s. 31.

136 *Anonim Osmanlı Tarihi (1099/1116/1688-1704)*, haz. Abdülkadir Özcan, Ankara 2000, s. 183.

137 *Zübde-i Vekayiât*, s. 837.

138 Râşid Mehmed Efendi-Çelebizâde İsmâil Âsım Efendi, *Târih-i Râşid ve Zeyli*, haz. Abdülkadir Özcan-Yunus Uğur-Baki Çakır-Ahmet Zeki İzgör, İstanbul 2013, II, 840.

139 Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I, 412.

140 *Anonim Osmanlı Tarihi*, s. 183.

141 Meselâ, 1081 senesi reşen mevâcibi 22 ramazanda (2 Şubat 1671) verilmişti, *Tarih-i Râşid*, I, 148; Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I, s. 412'de reşen ve lezez mevâciblerinin *kisteyn* adıyla şa'ban ayında ödendiğini yazar. Tatbikatta farklılıklar da görülür.

142 *Tarih-i Râşid*, II, 840.

Reşen ve lezez gibi, masar ve recec mevâciblerinin “*kısteyn*” adıyla bir arada ödendiği de vâki’dir¹⁴³. Emin Mehmed Paşa’nın sadareti (3 Ocak 1750-1 Temmuz 1752) ve Halimi Mustafa Efendi’nin defterdarlığında (1. def. 30 Ocak 1751-29 Ekim 1753) *kısteyn* olarak masar ve recec mevâciblerine verilmek üzere padişahın izni alınmıştı¹⁴⁴.

XVI. asrın sonlarında mevâcib ödemelerinde aksamalar başlamış ve artık mevâcibler, âit oldukları devrelerde ödenemez olmuştu. Özellikle seferler ve onları takip eden senelerde mevâcib ödemelerinin çok geciktiği, hatta gecikmenin birkaç seneyi bulduğu da oluyordu. XVIII. asrın sonlarındaki harpler, hazinenin boşalmasına sebep olduğundan bazı mevâcibler dört-beş senelik gecikmelerle verilmişti. 1787 harbi sırasında verilemeyen mevâciblerin sulhun yapılmasından sonra ödenmesi, buna misâl olarak gösterilebilir. Mütেকâit, eşkinci, topçu ve toparabacılarının 1205 senesi mevâcibleri, 1209’dan itibaren ceste ceste ödenmişti¹⁴⁵.

Tablo VII. Mütেকâit, Eşkinci, Topçu, Toparabacı Mevâcibleri (1209-1214)					
Mevacibe hak kazananlar					
Ödeme tarihi	Mütেকaid	Eşkinci	Topçu	Top arabacı	Topçu eşkinci
9 CA 1209	1205 recec	1205 reşen			1209 masar
18 Ş 1210	1205 reşen, lezez	1205 lezez, 1206 masar			1209 recec, reşen
18 M 1210	1206 masar	1206 recec			1209 lezez
5 CA 1210	1206 recec	1210 masar			
21 Ş 1211	1206 reşen, lezez	1207 lezez, 1208 masar		1210 recec, reşen	
14 M 1211	1207 masar	1207 recec	1210 recec	1210 recec	
16 M 1212	1208 masar	1208 recec	1211 lezez	1211 lezez	
19 Ş 1212	1208 reşen lezez	1208 lezez, 1209 masar	1212 rececü reşen	1212 rececü reşen	
22 Ş 1214	1209 reşen lezez	1209 lezez, 1210 masar	1213 recec, ?		

Bazı ödemelerde ise geciken mevâcibler, “*sene-i mâziye*” veya “*sene-i sâbıka*” kelimeleriyle belirtilmiştir. 23 Rebi‘ülevvel 1122’de Dîvân-ı Humâyûn toplanmış ve *sene-i mâziyenin* (1121) reşen mevâcibi¹⁴⁶; aynı sene 24 Cumâdelâhire’deki Dîvân-ı Humâyûn toplantısında yine 1121 senesi lezez mevâcibi dağıtılmıştı¹⁴⁷. 11 Safer 1123’de dağıtılan mevâcib de “*sene-i sâbıkanın*” (1122 senesi) reşen ve lezez devrelerine âitti¹⁴⁸.

143 İzzî Süleyman Efendi, *İzzî Tarihi (Osmanlı Tarihi 1157-1165/1744-1752)*, haz. Ziya Yılmaz, İstanbul 2019, s. 854.

144 *İzzî Tarihi*, s. 854.

145 Vak‘anüvis Halil Nuri Bey, *Nürî Tarihi*, haz. Seydi Vakkas Toprak, Ankara 2015, s. 152-184, 263, 299, 396, 421, 501, 722, 847.

146 *Tarih-i Râşid*, II, 833.

147 *Tarih-i Râşid*, II, 840.

148 *Tarih-i Râşid*, II, 850.

Aslında mevâcibler, genellikle âit oldukları devre içinde değil, birkaç ay sonra dağıtılıyordu. Meselâ, Dîvân-ı Humâyûn, 1119 senesi ramazanının ancak 19’unda toplanmış ve masar ile recec ulûfeleri o gün dağıtılmıştı¹⁴⁹; 1120 senesinde de yine masar ve recec mevâciblerinin ödenmesi 14 Ramazan’da mümkün olabilmişti¹⁵⁰. O tarihlerde bu bir gecikme değil, “*mutad*” bir durumdu ve genellikle de 27 Ramazan kadir günü masar ve recec mevâciblerinin ödenme günüydü¹⁵¹. Nitekim bundan sonraki tarihlerde de masar ve recec mevâciblerinin ramazan ayı içinde yine kadir günü yahut Dîvân-ı Humâyûn’un toplanabildiği bir günde ödendiği görülmektedir.

Mevâciblerin dağıtılması genellikle Dîvân-ı Humâyûn’un salı toplantılarında yapılmakta¹⁵² idiyse de haftanın diğer bir gününde de tevzi edildiği olmuştur. Meselâ, kapıkulunun masar ve recec mevâcibleri *pazara* rastlayan 27 Ramazan 1115 (3 Şubat 1704), yani kadir günü Dîvân-ı Humâyûn toplantısının sonunda dağıtılmıştı¹⁵³.

Mevâcib tevziinde ilk sırayı yeniçeriler aldığından bazı ocakların mevâcibleri Paşa Kapısı’nda tevzi edilebiliyordu. Tertibin tamamının toplanamaması veya toplananın bir kısmının başka bir işe harcanması hallerinde ise, diğer ocakların ödemelerinin geciktiği oluyor ve o ocaktaki bazı şahısların, hakları olan mevâcibin zamanında ödenmesini istemeleri dolayısıyla huzursuzluk yaratılabiliyordu. Bunlardan biri 1191 senesinde vuku’ bulmuştu. Şa’ban sonlarında (24 Eylül-3 Kasım 1777) ödenecek mevâcib tertibi için toplanan meblâğın büyüğe bir kısmı kale ve serhadlardaki tamirlerle donanmanın teçhizine sarf edildiğinden 400 kese eksik çıkmış, diğer ocakların ulûfeleri ödenmişse de mevcudun, sipah ve silâhdarlarınkine yetmemesi dolayısıyla Defterdar Peykî Hasan Efendi (ilk def. 1776-7/8 Ekim 1778)¹⁵⁴ ulûfelerinin bir kısmının birkaç gün sonra verilmesi hususunda ocak ricali ile gizlice konuşarak rızalarını almıştı. Fakat içlerinden bazıları, diğer ocaklar gibi kendilerine de tam ödeme yapılmasını istemişler, mevâcibleri bir iki gün içinde ödenmişse de 11 Ramazan’da Sipah Ağası Ahmed Ağa Midilli, Silâhdar Ocağı başhalifesi Seyyid Halil Efendi Limni adalarına sürülmüşlerdi¹⁵⁵.

Mevâcib tevzii, bazı formalitelerin tamamlanmasına bağlıydı. Hazırlanan tertib defterlerine göre toplanıp Enderun Hazinesi’ne teslim edilen meblâğlar tevziat günü, dîvân toplantısını müteâkip ulûfe keseleri içinde kubbealtında döşenmeye başlanır, yarıldığında,

149 *Tarih-i Râşid*, II, 797.

150 *Tarih-i Râşid*, II, 787.

151 1112 senesi masar ve recec ödemelerine dair. C.AS, 733/30712.

152 Ulûfe tevziinin salı günleri yapıldığı çeşitli arşiv belgelerinde belirtilmektedir. Ayrıca bkz. Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I, 412.

153 *Tarih-i Râşid*, II, 720. Bu değişiklik, kadir gününün pazara rastlamasından dolayı olmalıdır.

154 Danişmend, *Kronoloji*, IV, 616.

155 Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, Aykut neşri, II/1, 78.

reisülküttap, padişaha sunulacak telhisi sadrazama mühürletir ve kapıcılar kethudası ile padişaha takdim edilerek tevziatın başlaması için hatt-ı humâyûnu alınırdı. Bundan sonra yeniçeri efendisi ve kul kethudası kubbealtına girerler, ruznâmçe-i evvelin elindeki deftere göre keseler sayılır; önce yeniçeri, daha sonra da diğer kapıkullarının mevâcibleri dağıtılırdı. Dağıtma işi bittikten sonra ruznamçe-i evvel ve diğerlerine hil'atlar giydirilirdi¹⁵⁶.

Her mevâcibde atıyye verilen bazı gruplar vardı. Bunlardan biri bâkıkulları idi. Bâkıkulları, atıyyelerinin verilmesi için arzuhal sunarlar ve başmuhasebeden sâbıkı kaydı derkenar edildikten sonra 1.000 akçelik ödeme emri çıkardı¹⁵⁷. Her mevâcibde in'am verilenlerden biri de 12,5 kuruş ile Sipah Ocağı çavuşlarıydı¹⁵⁸.

Sultan II. Mahmud'un (sal. 1808-1839) yeniçeri teşkilâtını lâğvı (1826) ve Asâkir-i Mansûre-yi Muhammediyye'nin kuruluşundan sonra bu merâsimler de tarihe karışmıştır. Yeni ordunun masraflarının karşılanması yeni gelir kaynaklarına ihtiyaç gösterdiğinden 1834'de Mansûre Hazinesi adını alacak olan Mukataat Hazinesi kurulmuş ve bazı gelirler buraya aktarılırken¹⁵⁹, yed-i vahid gibi yeni gelir kaynakları da bu hazineye tahsis edilmiştir¹⁶⁰. Yeni ordu mensuplarının zâbit ve neferlerinin maaş ve mâhiyelerinin, her ay ödenmek üzere bu hazineden verilmesi kararlaştırılmıştır¹⁶¹.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Bab-ı Asafî Divan-ı Hümayun Sicilleri Kanunname-i Askeri Defteri (A. {DVNS.KNA.d}, 1/2.

Ali Emiri Tasnifi

156 Mustafa Münif, *Defter-i Teşrifat*, İ.Ü. Nadir Eserler, TY. 8892. Bu defterin 77b-151b arası İsmail Kara tarafından tarih mezuniyet tezi olarak hazırlanmıştır.

157 Gurre-i Cemâziyelâhır 1241 (11 Ocak 1826) tarihli "tezkiresi verile" emri bulunan arzuhal: A.E.SMHD.II, 63/4480.

158 2 Cemâziyelâhır 1241 (12 Ocak 1826) tarihinde tezkire verilme emri bulunan arzuhal: A.E.SMHD.II, 63/4482.

159 Tafsilât için bkz. Cezar, *a.g.e.*, s. 252 vd.

160 Mübahat S. Kütükoğlu, "Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye Kıyâfeti ve Malzemesinin Temini Meselesi", *Doğumunun Yüzüncü Yılında Atatürk'e Armağan*, İstanbul 1981, s. 519-605.

161 BOA, A. {DVNS.KNA.d}, 1/2.

Sultan III. Selim (A.E.SSELİM.III), 350/20116.

Sultan II. Mahmud (A.E.SMHD.II), 63/4480; 63/4482.

Cevdet Tasnifi

Askeri (C.AS), 627/26497; 733/30712; 945/40993.

Maliye (C.ML), 39/1753; 45/2057; 167/7005; 758/30864; 776/31676.

Bab-ı Defteri Başmuhasebe Kalemi Defterleri (D.BŞM.d), 4808; 4851; 4971; 5243; 5376; 5460; 5619; 5766; 5950; 6423; 6465; 6535; 6682; 6761; 6950; 7103; 7123; 7168; 7230; 7497; 7529; 7586; 7612; 7718; 7754; 7845; 7854; 7995; 8070; 8165; 8339; 8398; 8466; 8529; 41828.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrak (TSMA.E), 858/12.

Kaynak Eserler

Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, haz. Şevki Nezih Aykut, II/1, TTK Yayınları, Ankara 2018.

Anonim Osmanlı Tarihi (1099/1116/1688-1704), haz. Abdülkadir Özcan, TTK Yayınları, Ankara 2000.

Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Nesâyihi'l-vüzerâ ve'l-ümerâ (veya Kitab-ı Güldeste) (Devlet Adamlarına Öğütler)*, yay. Hüseyin Ragıp Uğural, Ankara 1969.

_____, *Zübde-i Vekayiât Tahlil ve Metin (1066-1116/1656-1704)*, haz. Abdülkadir Özcan, TTK Yayınları, Ankara 1995.

Hasan Beyzâde Ahmed Paşa, *Hasan Beyzâde Tarihi. Metin (926-1003/1520-1595)*, I-III, haz. Şevki Nezih Aykut, III, TTK Yayınları, Ankara 2004.

Halil Nuri Bey, *Nûri Tarihi*, haz. Seydi Vakkas Toprak, TTK Yayınları, Ankara 2015.

İzzi Süleyman Efendi, *İzzi Tarihi. (Osmanlı Tarihi 1157-1165/1744-1752)*, haz. Ziya Yılmaz, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2019.

Mustafa Münif, *Defter-i Teşrifat*, İ.Ü. Nadir Eserler, TY.8892. Bu defterin 77b-151b varakları arası İsmail Kara tarafından Tarih mezuniyet tezi olarak hazırlanmıştır.

Râşid Mehmed Efendi-Çelebizâde İsmâil Âsım Efendi, *Târih-i Râşid ve Zeyli*, haz. Abdülkadir Özcan-Yunus Uğur-Baki Çakır-Ahmet Zeki İzgöer, I-III, Klasik Yayınları, İstanbul 2013.

İncelemeler/ Reviews

Apalı, Ali, “Osmanlı Devleti’nde Mevacib Defterleri ve Bazı Doğu Kalelerindeki Cebeciyanların Mevacib Muhasebe Kayıtları”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(2) (Haziran 2017), 587-599.

Başarır, Özlem, “XVIII. Yüzyılın Sonlarında Donanma-yı Hümayûn Kalyonlar Mevâcibinin Karşılanması Örneğinde Osmanlı Mali Pratiğindeki Baskı ve Uzlaşma Tavrı”, *ASOS Journal*, sayı 39 (2017), s. 242-257.

Cezar, Yavuz, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi (XVIII. Yüzyıldan Tanzimat’a Mali Tarih)*, Ankara 1986.

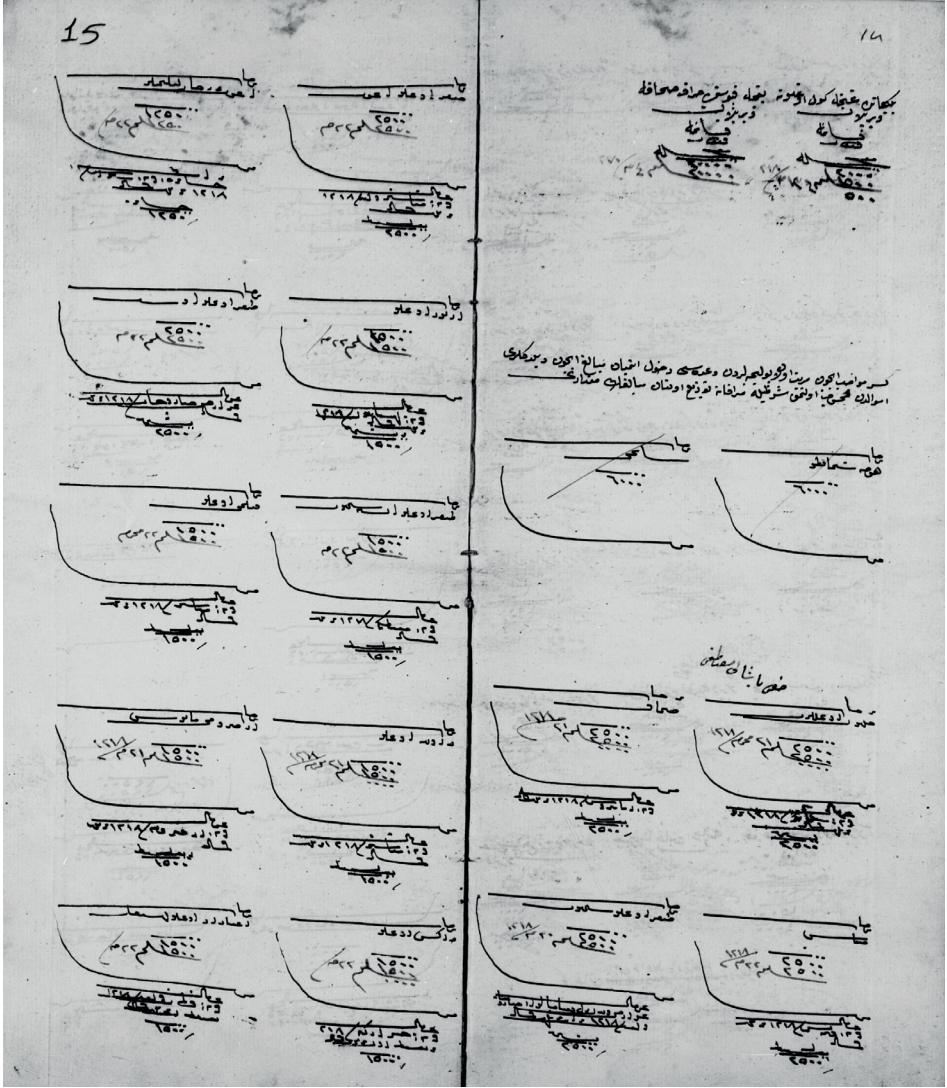
Çakır, Baki, “Kese”, *DİA*, Ek 2, Ankara 2019, s. 42-43.

Danişmend, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, III- IV, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1950-1955.

Genç, Mehmet, “Malikâne”, *DİA*, XXVII, Ankara 2003, 516-518.

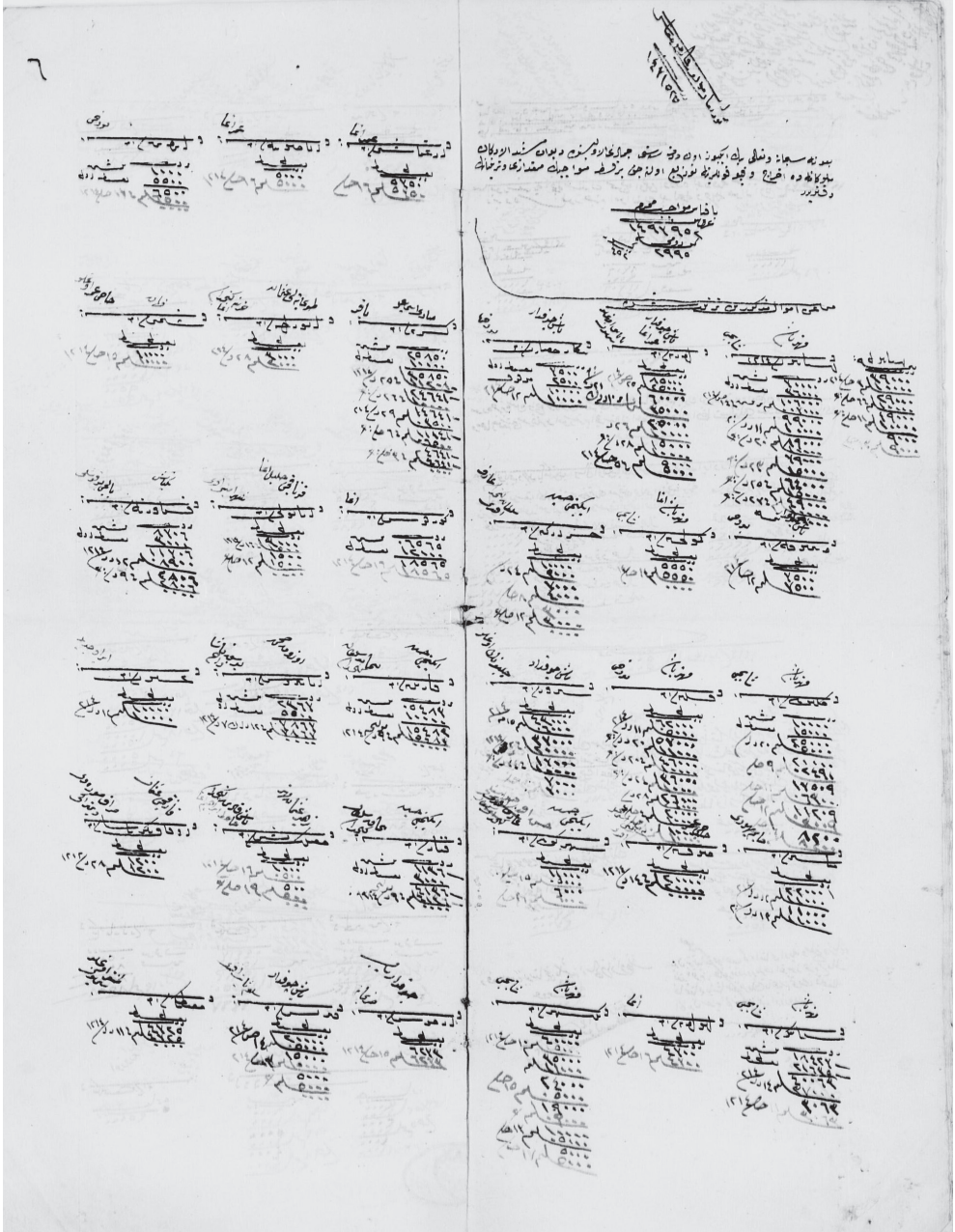
- _____, “Osmanlı Maliyesinde Malikâne Sistemi”, *Türkiye İktisat Tarihi Semineri. Metinler/Tartışmalar. 8-10 Haziran 1973*, Ankara 1975, s. 231-296.
- Kılıç, Orhan, “Teşkilat ve İşleyiş Bakımından Doğu Hududundaki Osmanlı Kaleleri ve Mevâcib Defterleri”, *OTAM*, XXXI/31 (İstanbul 2012), 87-128. .
- Kütükoğlu, Mübahat S., “Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye Kıyâfeti ve Malzemesinin Temini Meselesi”, *Doğumunun Yüzüncü Yılında Atatürk’e Armağan*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1981, s. 519-605.
- _____, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, TTK Yayınları, Ankara 2013.
- Pakalın, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I-III, Milli Eğitim Yayınları, İstanbul 1950-1956.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları*, I, TTK Yayınları, Ankara 1943.

EKLER

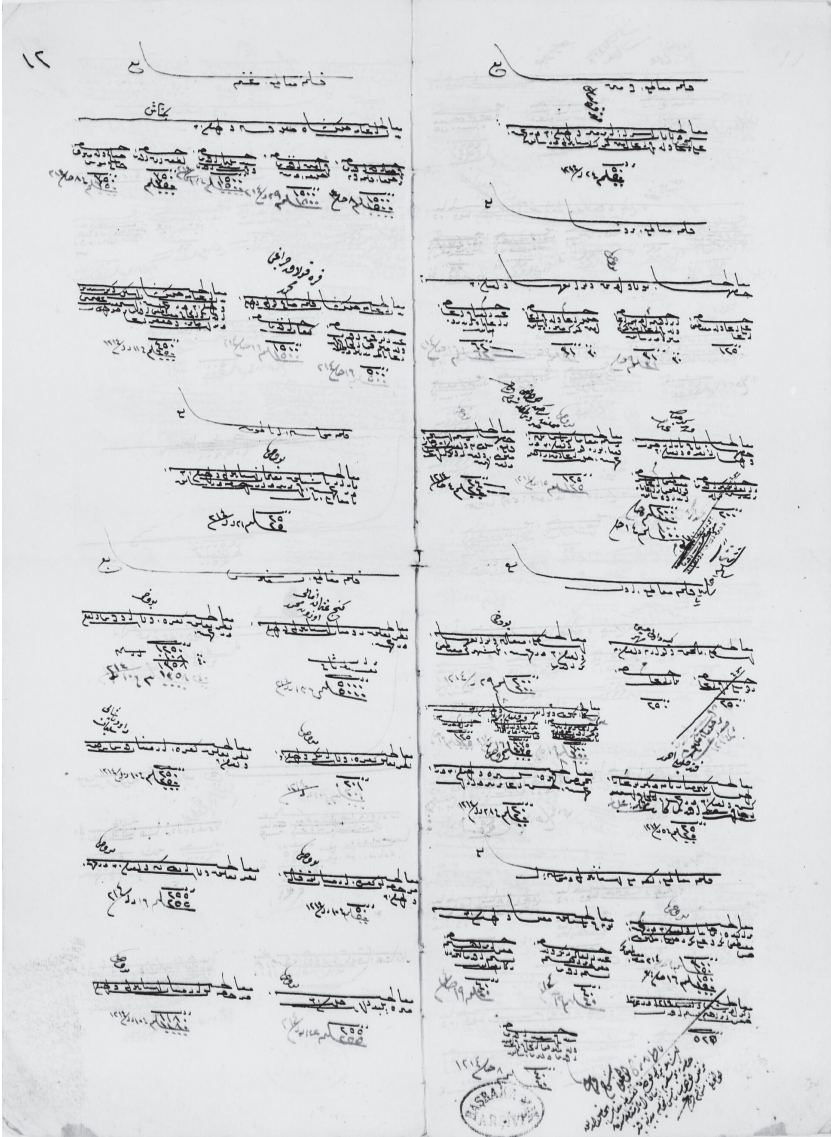
Belge 1

Mevâcib kesrini kapatmak için sarraflara verilen poliçeler karşılığı alınacak miktarlar: D.BŞM.d, 7103, s. 14-15.

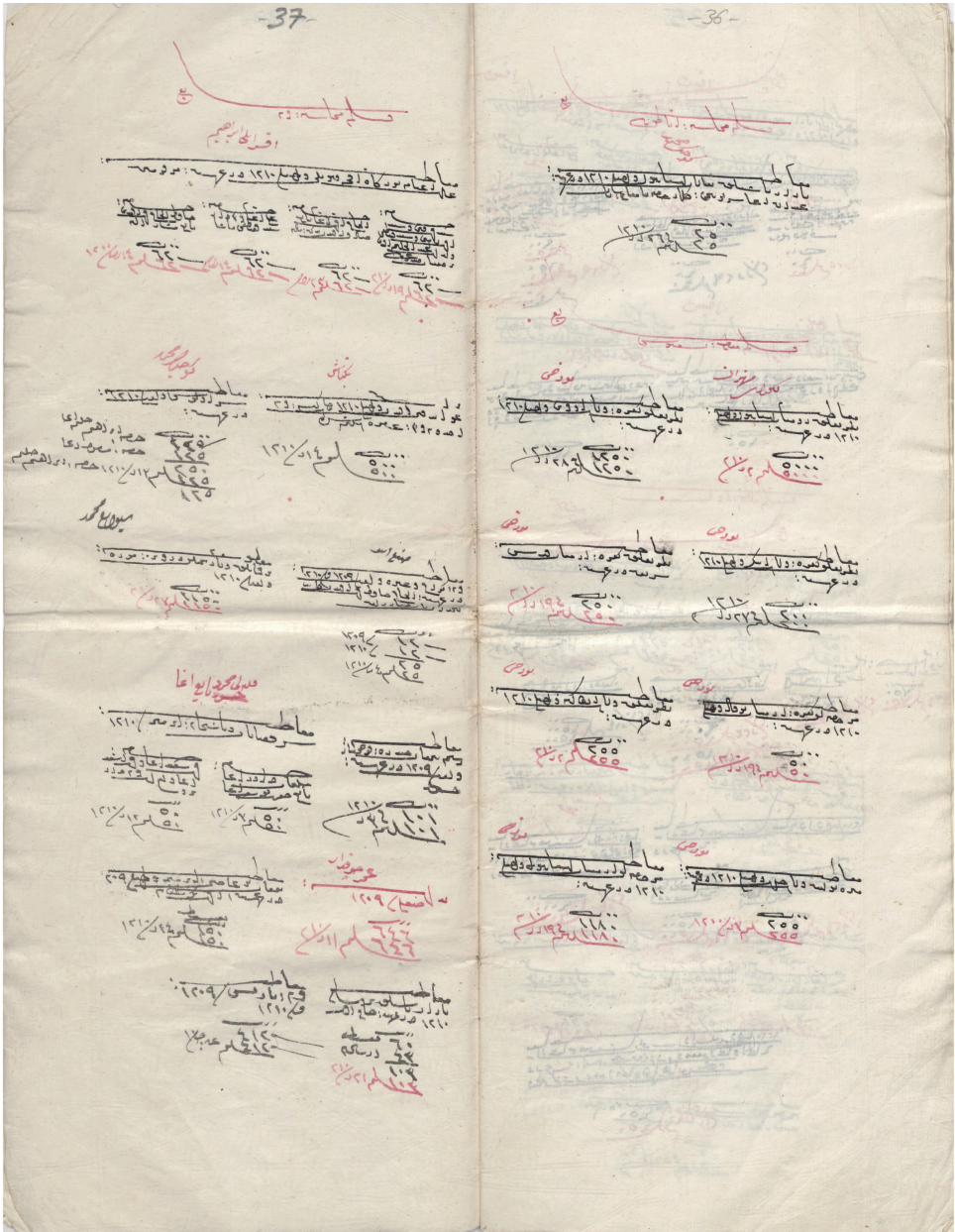
Belge 2

Standart bir tertib defterinin ilk sayfası: D.BŞM.d, 6761, vr. 5b.

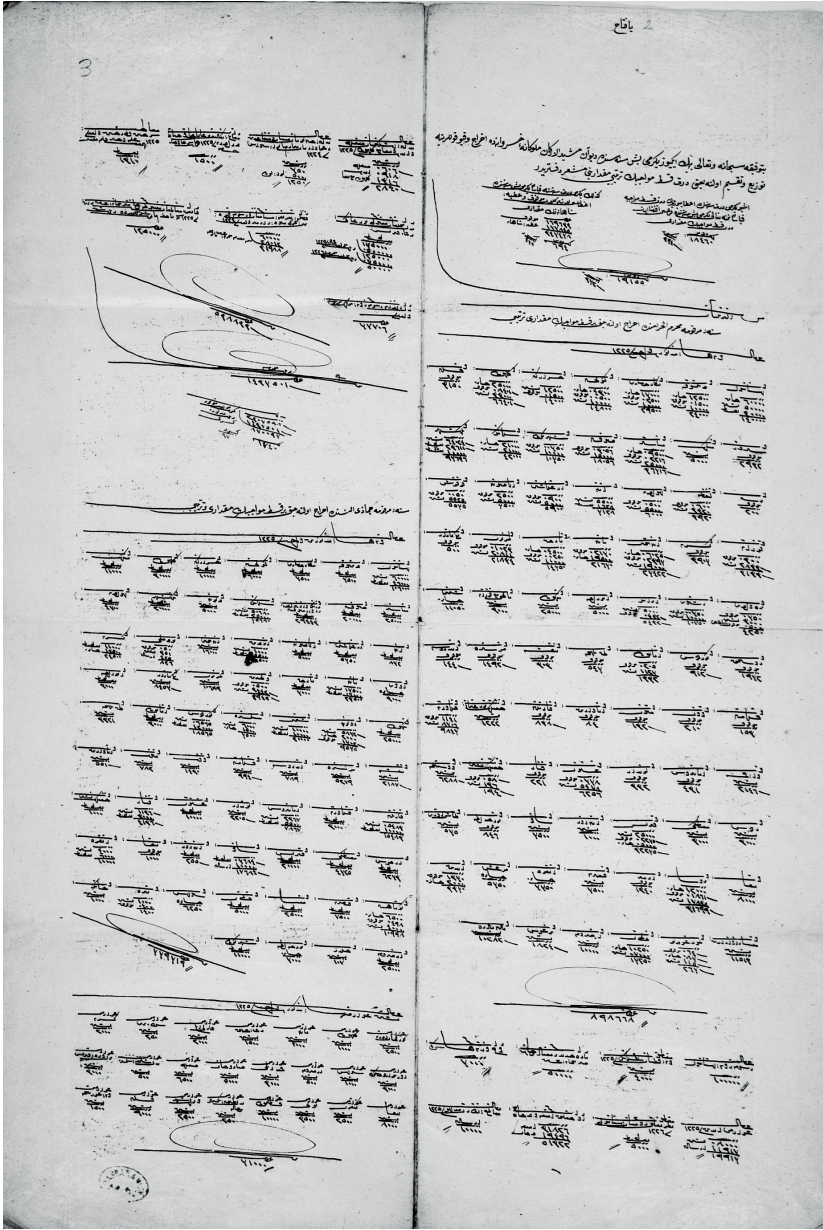
Belge 3

Mîrî mukataaların kalemlerine göre ayrıldığı tertib defteri. D.BŞM.d, 6761,vr. 11b-12a.

Belge 4

Cizye peşin, câize ve mevkuflarının ayrı gruplar halinde yazıldığı 1210 muharremi tertib defteri: BOA, D.BŞM.d, 6423, s. 36-37.

Belge 5

1225 senesi dört kıst mevâcibi tertibinde “mevkuf ve “atıyye-yi şâhâne” ilâve edilmiş tertib defteri:
D.BŞM.d, 7754, s. 2-3.